

T.C.

**HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**GENÇ YETİŞKİN BİREYLERDE MADDE KULLANMA EĞİLİMİ İLE ÜST BİLİŞ
DÜŞÜNME BECERİLERİ, ALGILANAN EBEVEYN TUTUMLARI VE DUYGUSAL
ZEKA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SEDA TIĞLIOĞLU**

GAZİANTEP-2021

T.C.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GENÇ YETİŞKİN BİREYLERDE MADDE KULLANMA EĞİLİMİ İLE ÜST BİLİŞ
DÜŞÜNME BECERİLERİ, ALGILANAN EBEVEYN TUTUMLARI VE DUYGUSAL
ZEKA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SEDA TIĞLIOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. LEVENT SÜTÇİGİL

GAZİANTEP-2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Genç Yetişkin Bireylerde Madde Kullanma Eğilimi ile Üst Biliş Düşünme Becerileri, Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Duygusal Zeka Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

01/08/2021

Seda TIĞLIOĞLU

ÖNSÖZ

Madde bağımlılığı meydana gelmeden önce koruyucu önlemler alabilmek adına madde kullanmaya neden eğilim gösterildiği üzerine yapılan çalışmalar önem arz etmektedir. Bu çalışma ve daha da genişletilerek benzer yeni çalışmaların yapılmasının madde bağımlılığının önlenmesinde alana destek sağlayacağı düşünülmüş ve bu amaçla bu çalışmada, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi ile üst biliş düşünme becerileri, algılanan ebeveyn tutumları ve duygusal zeka arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda yüksek lisans öğrenimim boyunca engin bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, yaptığım tez çalışmamda tüm sevecenliğiyle yol göstericim olan tez danışmanım Hasan Kalyoncu Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Psikoloji bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Levent Sütçigil' e, tez sürecimin zorlu aşamalarında pozitif yaklaşımıyla tezimin bu aşamaya gelmesini sağlayan değerli hocam Dr. Akif Avcu'ya destekleyici tutumu için sonsuz teşekkür eder, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Gaziantep, 2021

Seda TIĞLIOĞLU

ÖZET

Bu araştırmada; genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi, üst biliş düşünme becerileri, algılanan ebeveyn tutumları ve duygusal zeka arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini 258' i kadın, 135' i erkek olmak üzere 20-45 yaş aralığındaki genç yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Demografik Bilgi Formu, Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği, Üst biliş Düşünme Becerileri Ölçeği, Algılanan Ebeveyn Tutumları- Çocuk Formu ve Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği ile toplanmıştır. Elde edilen veriler Bağımsız Örneklem T Testi, Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA), Çoklu Regresyon Analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Regresyon analizleri sonucunda; üst biliş düşünme becerileri alt boyutlarının genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimini yordamadığı, duygusal zekanın ise yalnızca kendi duygularını değerlendirme ve başkalarının duygularını kontrol etme boyutlarının madde kullanma eğilimini yordadığı bulunmuştur. Algılanan ebeveyn tutumlarının madde kullanma eğilimini yordayıp yordadığına bakıldığında hem anne hem de babanın aşırı koruyucu ve reddedici tutumunun madde kullanma eğilimini yordadığı, duygusal sıcaklık boyutunun ise yordamadığı bulunmuştur. Elde edilen bulgular ilgili literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Madde kullanma eğilimi, Üst biliş düşünme becerisi, Algılanan ebeveyn tutumları, Duygusal zeka

ABSTRACT

In this study; The relationship between young adult individuals' substance use tendency, metacognitive thinking skills, perceived parental attitudes and emotional intelligence was examined. The sample of the study consists of young adult individuals between the ages of 20-45, 258 of whom are women and 135 are men. The data of the study were collected with Demographic Information Form, Substance Abuse Proclivity Scale (SAP), Metacognitive Thinking Skills Scale, Abbreviated Perceived Parental Attitudes Scale-Child Form (EMBU) and Rotterdam Emotional Intelligence Scale. Obtained data were analyzed using Independent Sample T Test, One Way Analysis of Variance (ANOVA), Multiple Regression Analysis. As a result of regression analysis; It was found that the sub-dimensions of metacognitive thinking skills did not predict the tendency of young adults to use substances, while the dimensions of emotional intelligence only evaluating their own emotions and controlling the emotions of others predicted the tendency to use substances. Considering whether perceived parental attitudes predict substance use tendency; It was found that both parents' overprotective and rejecting attitudes predicted the tendency to use substances, while the emotional warmth dimension did not. The findings were discussed in line with the studies in the relevant literature.

Keywords: Substance use tendency, Metacognitive thinking skills, Perceived parental attitudes, Emotional intelligence

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırmanın Problem Cümleleri	2
1.4. Araştırmanın Sayıtları	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.6. Tanımlar	3

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
2.1 Bağımlılık.....	4
2.1.1. Psikolojik Bağımlılık.....	5
2.1.2. Fiziksel Bağımlılık	5
2.2. Madde Kötüye Kullanımı Ve Madde Bağımlılığı.....	5
2.3. Bağımlılık Risk Faktörleri.....	7
2.3.1. Biyolojik Risk Faktörleri.....	7
2.3.2. Psikolojik Risk Faktörleri.....	8
2.3.3. Çevresel Risk Faktörleri.....	9
2.4. Bağımlılık Yapıcı Maddeler.....	10
2.5. Madde Kullanma Eğilimi	11

2.6. Algılanan Ebeveyn Tutumları	12
2.7. Babanın Çocuklarla Geçirdiği Zaman	15
2.8. Üstbiliş	16
2.9. Duygusal Zeka.....	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEREÇ VE YÖNTEM..... 20

3.1. Araştırmanın Modeli	20
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	21
3.3. Veri Toplama Araçları.....	21
3.3.1. Demografik Bilgi Formu	21
3.3.2. Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (MKEÖ).....	22
3.3.3. Üst-Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği (ÜBDBÖ).....	23
3.3.4. Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği Çocuk Formu (KAET-Ç).....	23
3.3.5. Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği	24
3.4. İşlem	24
3.5. Verilerin İstatistiksel Analizi	25

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR 26

4.1. Madde Kullanma Eğilimi, Algılanan Ebeveyn Tutumları, Üst Biliş Düşünme Becerileri ve Duygusal Zekaya İlişkin Betimsel Değerler.....	27
4.2. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Sosyodemografik Değişkenlerine İlişkin Bulgular	28
4.2.1. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulguları.....	28
4.2.2. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulguları.....	29
4.3. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Babayla Geçirilen Zaman Aralığı Değişkenine İlişkin Bulguları	30

4.5. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Üst-Biliş Düşünme Becerisi ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulguları.....	31
4.6. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulguları.....	32
4.7. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Duygusal Zeka ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulguları.....	34
4.8. Regresyon Analizi Bulguları.....	35
4.8.1. Üst biliş düşünme becerileri madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?.....	35
4.8.2. Algılanan ebeveyn tutumları madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?.....	36
4.8.2.1. Algılanan baba tutumları madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?.....	36
4.8.2.2. Algılanan anne tutumları madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?.....	37
4.8.3. Duygusal zeka madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?	38
BEŞİNCİ BÖLÜM	
TARTIŞMA VE SONUÇ	39
ALTINCI BÖLÜM	
ÖNERİLER.....	47
KAYNAKÇA	49
EKLER.....	61
Ek-1: Demografik Bilgi Formu	61
Ek-2: Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları-Çocuk Formu	62
EK-3: Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği.....	67
EK-4: Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği	68
EK-5: Üst Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği	69

KISALTMALAR LİSTESİ

MKE	: Madde Kullanma Eğilimi
MKEÖ	: Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği
ÜB	: Üst Biliş
ÜBDB	: Üst Biliş Düşünme Becerisi
KVB	: Karar Verme Becerisi
PÇYDB	: Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi
ADB	: Alternatif Değerlendirme Becerisi
AET	: Algılanan Ebeveyn Tutumları
DS	: Duygusal Sıcaklık
R	: Reddedicilik
AK	: Aşırı Koruyuculuk
DZ	: Duygusal Zeka
BDD	: Başkalarının Duygularını Değerlendirme
KDD	: Kendi Duygularını Değerlendirme
BDK	: Başkalarının Duygularını Kontrol Etme
KDK	: Kendi Duygularını Kontrol Etme
WHO	: World Health Organization

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Günümüz dünyasında yaşam şartları gittikçe zorlaşmakta ve bu zorluklarla birlikte kişilerin yaşantıları da birçok açıdan olumsuz etkilenmektedir. Yaşanan psikolojik ve sosyal sorunlarla birlikte kişilerin yaşam standartları düşmekte ve bazı zararlı madde kullanımlarına yönelim gösterildiği düşünülmektedir (Çolak, 2020:1). Bu nedenle de günümüzde madde kullanımı gelişmiş birçok ülke için de giderek artan bir sorun haline gelmektedir (Kılıç ve Uzunçakmak, 2020).

Madde kullanımı ve bununla ilişkili olarak ortaya çıkan sorunların önüne geçebilmek amacıyla madde kullanımını önleyici çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmaların amacı ise madde kullanımını önlemek, madde kullanımına başlama yaşını erteleyebilmek, madde kullanımını ve bununla ilişkili olarak ortaya çıkan farklı sorunları engellemektir. Genellikle bu çalışmalar hem bireye hem arkadaş grubuna hem aile dinamiklerine hem de okul ve içinde bulunulan topluma odaklanmaktadır (Ögel, 2004).

Bağımlılığa yatkın bir kişilik tipi tanımlamak tam mümkün olmasa da belirli özelliklerin madde kullanımı ile bağlantısından bahsedilebilmektedir. Genetik, sinir sisteminin özellikleri, benlik gelişimi, çocuğun içinde yetiştiği aile dinamiği, yetişkinlikte içinde bulunulan ortam, çevre ve roller bu özelliklerin belirleyicisi olabilmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000).

Türkiye’de madde kullanımı ve bununla bağlantılı bozukluklar üzerine yapılan epidemiyolojik çalışmalar mevcut olmakla birlikte sayıları fazla değildir ve bu çalışmalar genelde AMATEM’de tedavi gören kişilerin sosyodemografik özelliklerini ele alan ya da lise ve üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmalardır (Tuncer ve ark. 1987; Beyazyürek ve ark. 1990; Yüksel ve ark. 1994; Sağlık Bakanlığı 1995; Ögel 2000).

Bu alanda yapılan çalışmalar ve polis kayıtları da madde kullanımının git gide arttığını göstermektedir. Fakat kişilerin madde bağımlısı olmadan önce bu maddeleri kullanma eğilimi olup olmadıklarını inceleyen çalışmalar çok daha azdır. Bu çalışmalar çocukluk çağı örselenme yaşantıları, yaşam doyumu, umutsuzluk, algılanan sosyal destek, depresyon ve

madde kullanma eğilimine dair risk faktörleri gibi parametreler ile ilişkisini incelemektedir (Ceyhun, 2001; Kılıç ve Uzunçakmak, 2020; Toker ve ark., 2011; Çolak, 2020; Toker, 2008).

Madde kullanımına ilk kez başlamaya neden olabilen farklı pek çok risk etmeninin bulunduğu düşünülmektedir. Akran baskısı, özellikle ergenlikte dikkat çekme ve kendini kanıtlama çabası, ebeveyn tutumları, ekonomik düzey, ebeveynlerin madde kullanımı, akademik başarı gibi etmenler madde kullanma eğiliminin etkileyen parametreler olarak gösterilmektedir. Özellikle gençlerin erken yaşlarda farklı maddelerin kullanımına başlaması ilerleyen yaşlarda tüm yaşamı olumsuz etkileyen madde bağımlılığı problemini beraberinde getirebilmektedir. Kişinin birçok alandaki gelişimini olumsuz etkilediği için madde kullanan ve buna eğilimi olan kişilerin belirlenebilmesi ve buna dair dinamiklerin incelenebilmesi önem arz etmektedir (Alikaşioğlu vd., 2004; Kılıç ve Uzunçakmak, 2020). Bu nedenle bu araştırmanın amacı ve önemi; genç yetişkinlerde madde kullanma eğiliminin etkileyen faktörleri ortaya koyarak riski yüksek olan grupların belirlenmesi açısından alana destek olmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Konu ile ilişkili alan yazınına bakıldığında genellikle çocuk ve ergen örneklemi üzerine çalışıldığı ve madde bağımlılığı ile ilgili çeşitli değişkenlerin incelendiği görülmektedir. Ancak madde kullanma eğilimi, duygusal zeka, algılanan ebeveyn tutumları, üst biliş becerileri ve baba ile geçirilen zaman değişkenleri arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir araştırmanın olmaması alanda bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu çalışmanın hem genç yetişkinler ile gerçekleştirilecek olması hem de belirtilen araştırma değişkenlerinin bir arada incelenmesi açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda madde kullanma eğilimi gösteren bireylerin kişisel ve ailevi özelliklerinin belirlenmesine katkı sağlayarak alanda yapılacak önleyici çalışmaları da destekleyici bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Problem Cümleleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
2. Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

3. Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri çocukken babaları ile geçirdikleri zamana göre farklılaşmakta mıdır?
4. Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri ile üst biliş becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri ile algılanan ebeveyn durumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri ile duygusal zekaları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.4. Araştırmanın Sayıtları

- Araştırmaya katılan kişilerin Kişisel Bilgi Formu, Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği, Duygusal Zeka Ölçeği (DZÖ), Üst Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği (ÜBDBÖ), Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği- Çocuk Formu'nda (AETÖ-Ç) bulunan sorulara tarafsız bir şekilde doğru cevap verdikleri varsayılmıştır.
- Anket sorularının araştırmaya uygun olduğu varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamında genç yetişkin bireylerde madde kullanma eğilimi ve algılanan ebeveyn tutumları, duygusal zeka ve üst biliş becerileri arasındaki ilişki incelenecektir. Ayrıca madde kullanma eğilimi ve baba ile geçirilen zaman arasında bir korelasyon olup olmadığı incelenmektedir. Örneklem grubu daha önce bu konuda çalışılmamış olan 'genç yetişkin' grup ile sınırlıdır.

Araştırma kapsamında online yöntemlerle katılımcılara ulaşılmış olup araştırmaya destek verme konusunda daha duyarlı olan kişilerin katılım göstermesinin araştırmanın sınırlılıkları arasında yer aldığı düşünülmektedir. Ölçekleri cevaplandıran 400 katılımcının tüm evreni temsil etmeme riski vardır. Araştırma bu çalışmada uygulanan anketlerde bulunan sorulara verilen cevaplarla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Madde Kullanma Eğilimi: Madde bağımlılığı konusunda yatkınlığı olan bireylerin kişilik özelliklerini tanımlamak kolay olmasa da belirli etmenlerin varlığı söz konusu olduğunda yatkınlıktan söz edilebilmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000; Çolak, 2020).

Madde kullanma eğilimi kavramıyla kişileri madde kullanımına iten tüm etmenlerden bahsedilmektedir.

Üst Biliş Düşünme Becerisi: Üstbiliş kavramı ilk olarak Flavell tarafından kullanılmıştır. Flavell (1985), üstbilişi “bilişsel fenomen üzerine bilgi ve biliş” ve “kişinin kendi bilişsel süreçleri hakkında bilgisi ve bu bilgiyi bilişsel süreçleri izlemek için kullanması” olarak tanımlar (Flavel'den [1985] aktaran Toneatto, 1999:167).

Algılanan Ebeveyn Tutumları: Ebeveyn tutumu; anne ve babanın çocuklarına dair barındırdıkları düşünce ve davranışların tamamını ifade etmektedir. Çeşitli ebeveyn tutumları birçok çalışmacı tarafından farklı kategorilerde tanımlanmıştır. Aşırı baskıcı ve kuralcı, reddedici ve ihmalkar, tutarsız, mükemmeliyetçi, demokratik, izin verici, koruyucu ve istekçi tanımlanan aile tutumlarıdır (Oğuz ve Özçelik, 2018: 538).

Duygusal Zeka: İlk defa Mayer ve Salovey tarafından kullanılmaya başlanan Duygusal Zeka kavramı; kişilerin duyguları algılama, anlamlandırma ve ifade etme becerilerinin yanı sıra duygu ve düşüncelerini bir araya getirme, mantık yürütme ve başkalarının da duygularını düzenleyebilme becerileri anlamına gelmektedir (Mayer ve Solvey'den [1990] aktaran Sezen vd., 2018).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, madde kullanma eğilimi, üst biliş düşünme becerisi, algılanan ebeveyn tutumları ve duygusal zekaya dair ayrıntılı açıklama ve bu değişkenlere dair daha önce yapılmış ilişkili çalışmalara yer verilmiştir.

2.1 Bağımlılık

Anlamı açısından bakıldığında geniş bir çerçevede ele alınması gereken bağımlılık; bir nesne, kişi veya herhangi bir varlığa karşı duyulan engellenemez istektir. Bir başka deyişle kişinin başka bir iradenin isteği doğrultusunda davranması da denilebilir. Bağımlı kişi psikolojik ve bedensel sağlığını olumsuz etkiliyor olmasına rağmen bunu durduramaz ve devam etmesiyle birlikte sosyal yaşamı da olumsuz etkilenir (Köknel'den [1998] aktaran Çolak, 2020:4). Bağımlılık kronik nörobiyolojik bir hastalık olarak tanımlanmakta olup,

oluşum sürecinde genetik, psikososyal ve çevresel özelliklerin etkili olduğu belirtilmektedir (Spiegelman, Saunders ve Mazze, 1984; Uğurlu, B.Şengül ve Şengül, 2012). Bağımlılık psikolojik ve fiziksel olarak iki boyutta ele alınmaktadır.

2.1.1. Psikolojik Bağımlılık

Psikolojik bağımlılıkta; bağımlılık yapan madde alınmadığında kişi bazı psikolojik semptomlar göstermektedir. Madde alındığında ise yoksunluk belirtilerinin görülmemesi fiziksel bağımlılığın oluşmadığı anlamına gelmektedir. Psikolojik bağımlılıkta kişi maddeyi yeniden almak için yoğun bir arzu duyar ancak zamanla alınan maddenin dozunda artışa ihtiyaç duymaz ve bu bağımlılığın oluşturduğu zararlar genelde kişinin bireysel sınırları içerisindedir (Köknel'den [1978] aktaran Çolak, 2020:5). Kısacası kişinin işlevselliğini devam ettirebilmesi için alacağı maddeye sürekli ihtiyaç duymasındır (Toker, 2008: 84).

2.1.2. Fiziksel Bağımlılık

Fiziksel bağımlılık; madde kullanımı sonlandırıldığında çekilme belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olan fizyolojik belirtilerdir (Oğuz ve Özçelik, 2018: 538). Spiegelman ve arkadaşlarına göre (1984) fiziksel bağımlılık ve bağımlılık aynı şey değildir ve birlikte olduğu kadar ayrı ayrı da var olabilir. Örneğin, ağrıyı gidermek için uzun süreli narkotik tedavi gören hastalar, narkotikler aniden kesilirse, fiziksel bağımlılık semptomlarına sahip olabilirler ancak ağrı artık yoksa genellikle ilaç kullanmaya devam etme zorunluluğuna sahip değildirler (Spiegelman, Saunders ve Mazze, 1984). Fiziksel bağımlılıkta madde alınmadığında oluşan yoksunluk önemli bir belirleyicidir. Yoksunluğun görülmesiyle birlikte kişi için daha önce alınan doz yetersiz geldiğinden doz artışına gerek duyulur ve beyin bu dozun altındaki düzeylerde işlevlerini normal düzeyde yerine getiremez (Tarhan ve Nurmedov'dan [2014] aktaran Çolak, 2020:5).

2.2. Madde Kötüye Kullanımı Ve Madde Bağımlılığı

Madde kötüye kullanımı (drug abuse) ve madde bağımlılığı (drug addiction) terimleri genelde aşırı uyuşturucu kullanımını tanımlamak içindir ancak bunlar eş anlamlı kelimeler değildir. Madde kötüye kullanımı psikoaktif bir kimyasalın bir kişinin sağlığına, ekonomik veya sosyal işlevine müdahale ettiği ölçüde kullanılması olarak tanımlanabilir. Madde bağımlılığı ise kompülsiyon, kontrol kaybı ve olumsuz sonuçlarına rağmen kullanımı sürdürme ile karakterize edilen kötüye kullanımdır. Bağımlılık genellikle artan tolerans ve

madde alımı kesildiğinde ortaya çıkan çekilme tepkileri anlamına gelir (Spiegelman, Saunders ve Mazze, 1984). Kötüye kullanılabilir bir ilacın ara sıra ancak sınırlı olarak kullanımı; madde kullanımının artmasından, ilaç alımına ilişkin kontrolün kaybedilmesinden ve bağımlılıkla karakterize olan kronik kompulsif madde arayışının ortaya çıkmasından klinik olarak farklıdır (Koob ve Volkow, 2010).

DSM-IV-TR'ye göre madde bağımlılığı; madde kullanımı sonucunda kişinin yaşadığı problem ve zorluklara rağmen kullanımı söz konusudur ve hem zihinsel hem davranışsal hem de bedensel belirtileri kişinin bu durumunu yansıtır. Kişi madde almaya devam eder ve sonucunda da tolerans, yoksunluk ve kompulsif bir şekilde madde alımını sürdürür. Bunların yanı sıra kişinin bu durumu değiştirme ya da sınırlandırmaya yönelik isteği ve buna rağmen gerçekleştirmediği girişimleri söz konusudur. Kişi planladığından daha uzun zaman ve daha fazla dozda madde almış olur. Bu süreç içerisinde kaçınılmaz olarak bu işe fazlaca zaman ayırma, kişinin işlevselliğinde ve rutinlerinde bozulma ya da azalma söz konusudur (Chung ve ark. 2012; Güleç vd., 2015).

DSM-IV'te kötüye kullanım kavramı bağımlılığın daha erken ve hafif dönemi olarak belirtilmektedir. Ancak pratikte madde kötüye kullanım kriterleri bu tanımın aksine oldukça ağır seyredabilmektedir (APA, 2013b). DSM-IV-TR'ye göre madde kullanımı; madde kullanımına dair sorununun 12 aylık sürede tekrarlayıcı şekilde ortaya çıkması ya da sürekli hale gelmesidir. Kişi için risk oluşturacak ortamlarda süregelen bir şekilde madde kullanımı söz konusudur. Kişi sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanır. Bu süreç içerisinde kişi birçok yasal problemle karşı karşıya gelebilmekte ve yaşamında kişiler arası sorunlar ortaya çıkmaktadır. Fakat böyle bir durumda kişi madde bağımlılığı kriterlerini karşılamamaktadır (Chung vd., 2012; Güleç vd., 2015). DSM-IV-TR çalışma grupları bu tanıyı madde bağımlısı olmayan ancak madde ile ilgili kötü uyum gösteren durumları tanımlamak için kullanır. DSM 5'te ise madde bağımlılığı ve kötüye kullanımı ayrımı yapılmadan madde kullanım bozuklukları başlığı altında toplanmıştır. Tanı kriterleri açısından bakıldığında; DSM 5'te madde kullanım bozuklukları başlığı altında yer alan kriterlerden son 12 ay içerisinde 2 ya da daha fazlasının bulunması tanı için yeterli görülmektedir. Bunlara ek olarak şiddet kriteri DSM 5'te yer alan yeni kriterlerden biridir. Tanı ölçütlerinden 2-3 tanesinin bulunması halinde hafif, 4-5 tanesi için orta ve 6 ya da daha fazla ölçütün bulunması halinde şiddetli olarak (APA 2013b; APA, 2000).

Peer ve arkadaşlarına (2013) göre; DSM IV baz alındığında madde kötüye kullanım tanısı alanların yarısı DSM 5' e göre bakıldığında hafif şiddette madde kullanım bozukluğu kriterlerini karşılamakta, bir kısmı da ya tanı almamakta ya da orta düzeyde tanı almaktadır. Buradan yola çıkarak DSM IV'te yer alan madde kötüye kullanımının DSM 5'teki karşılığının farklı şiddette madde kullanımı anlamına geldiği ileri sürülmektedir (Peer vd., 2013; Güleç vd., 2015).

2.3. Bağımlılık Risk Faktörleri

Madde bağımlılığı birçok etmenin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmekte ve ilk kullanım; akran etkisi, merak, maddeye kolay erişim, bireyin kişisel özellikleri, sosyal pazarlama ve diğer ilişkili etmenlerden kaynaklanabilmektedir. Kullanılan maddenin özendirici özellikleri ve kişinin biyolojik yapısı ya da çevresi de maddenin kullanımına devam etme konusunda etkili olabilmektedir. Ayrıca madde kullanımına başlangıç kişinin yaş ya da kültürel değerlerine göre de değişebilmektedir. Ancak diğer tüm hastalıklar gibi madde bağımlılığında da riski arttıran bazı etmenler mevcuttur (Uzbay, 2009). Kişinin içinde bulunduğu toplumun özellikleri, kişinin sevgi yoksunluğu, kişinin yararlı sosyal faaliyetlerden uzak kalmış olması, gelecek kaygısı, kişinin bağımlılık konusundaki bilgi eksikliği, ebeveynlerin, okulun ya da diğer çevrenin kişi üzerindeki baskısı tutumu ve kişinin kendini ifade edecek alanlar bulamayışı, kişinin içinde bulunduğu ortamlarda sağlıklı iletişim kuramaması, kişinin zaman geçirdiği yerler ve genetik yatkınlık gibi birçok etmenin bağımlılık açısından risk oluşturduğu bilinmektedir (Uzbay, 2009; Ögel, 2010; Çolak 2020).

2.3.1. Biyolojik Risk Faktörleri

Bağımlılık yapan maddelerin aşırı kullanımında genetik etkinin varlığına dair birçok çalışma yapılmaktadır. Bu konuda yapılan ikiz çalışmaları da alkol ve madde kötüye kullanımlarında genetik aktarımın önemini vurgulamaktadır (Acar, 2006; Toker, 2008). Özellikle alkol kötüye kullanımı ve alkolizm ile ilgili yapılmış kapsamlı araştırmalar sorunlu içmenin genetik olarak etkilenen bir ailevi bozukluk olabileceğini göstermektedir. Bazı biyolojik veya çevresel araçlar veya koşullar mevcutsa da birçok kişi alkolle ilgili sorunların gelişimine genetik bir yatkınlık taşıyor gibi görünmektedir (Cloninger vd., 1988; Swadi, 1999).

Genetik alanında yapılan araştırmalarda dopamin reseptöründeki eksiklikten kaynaklı olarak ödüle duyarlılığın azaldığı belirtilmekte ve madde bağımlılığının “ödül eksikliği

sendromu” olabileceğinin altı çizilmektedir (Yüncü ve Savaş, 2007; Uzbay, 2006). Madde kötüye kullanımı ve bağımlılıkta aile öykülerindeki ağır bağımlılıkların önemli bir etmen olabileceği unutulmamalıdır (Uzbay, 2009).

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre ise bağımlılık konusunda kişinin yatkınlık ya da eğilim göstermesinde ufak da olsa etkisi bulunan ve riski iki kat daha arttıran farklı genlerin varlığı söz konusudur ve bu genlerden sadece bir tanesinin bağımlılığa neden olabileceğinin altı çizilmektedir (WHO, 2004b).

2.3.2. Psikolojik Risk Faktörleri

Madde kullanımıyla ilgili yapılan çalışmalarda madde kullanan kişilerin kişilik özellikleri ile ortaya çıkan psikolojik semptomlar bakımından bazı benzerliklerin olduğu görülmektedir (Bülbül, 2016 :3). Madde ve psikolojik faktörler arasındaki ilişkiye bakıldığında özgüven, özsaygı, sosyal destek gibi faktörler ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Madde kullanımı olan kişilerde özellikle düşük benlik saygısı ile sık karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla kişinin sosyal destek ağlarının bulunması, özgüveninin ve benlik saygısının yüksek olması madde kullanımı konusunda koruyucu faktörler olarak belirtilmektedir. Ayrıca kişiler benlik saygılarının düşük olması, depresyon, DEHB, kaygı bozukluğu gibi psikiyatrik sorunların ya da istismar gibi zorlayıcı durumların oluşturduğu etkileri gidermek amacıyla da madde kullanımına yönelebilmektedir (Turhan, İnandı, Özer ve Akoğlu, 2011; Ercan ve Alikeşifoğlu, 2009). Ayrıca bazı araştırmacılar tarafından madde kullanım bozukluklarının; kişinin sosyal ilişkilerinde içe kapanık olması, bağımlı ilişkiler içerisine girme, benlik saygısının düşük olması, duygularını ifade edememesi gibi faktörlerle de ilişkisinin olduğu belirtilmektedir (Tarhan ve Mukba, 2014).

Özellikle ergenlerde madde kullanımı ile depresyon ve kaygı bozuklukları sık karşılaşılan psikolojik problemler arasındadır. Yüksek kaygı düzeyi ve kaygı bozuklukları madde kullanımına yönelme konusunda risk faktörü olabilmekte ve aynı zamanda madde kullanımı, kaygının artmasına neden olabilmektedir (Ercan vd., 2009). Christie ve arkadaşları da madde kullanımının kaygı ve depresyonla ilişkili olmasının yanı sıra depresyon ve kaygı bozukluğu olan kişilerde ilerleyen süreçte madde kullanım bozukluğu görülme riskinin de iki kat daha fazla olduğu belirtmektedir (Christie vd.’den [1988] aktaran Çolak, 2020).

Bağımlı kişilerin genel olarak özelliklerine bakıldığında; tahammül eşiklerinin düşük olduğu, sıkıntı yaratan durumlara dayanamadıkları, sabırsız oldukları ve riskli davranışlarda buldukları, kolay yalan söyleyebildikleri, plansız harekete geçtikleri ve diğerleriyle de ilişkilerinde problemler olduğu söylenebilmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000). Ögel'e göre de kişinin psikolojik olarak gelişimi, bilişsel ve öğrenme teorileri, engellenme eşiğinin düşüklüğü, risk alıcı davranışlar, bireylerin kişisel özellikleri, kompülsiyonların varlığı, sosyalleşme sorunları ve kişilerin problem çözme konusunda kullandıkları yöntemler gibi faktörler madde kullanımı konusunda incelenmesi gereken başlıklardır (Ögel'den [2010] aktaran Çolak, 2020).

2.3.3. Çevresel Risk Faktörleri

Aslında insan bedeni dünyaya geldiğinde "maddeyi" tanımaz ve dolayısıyla da buna ihtiyaç duymaz. Yaşam içerisinde madde ile karşılaşır maddeden ayrılamaz hale gelerek kişide bağımlılık meydana gelmiş olur. Daha öncesinde yaşam için gerekli olmayan madde kişi için büyük bir önem taşımaya başlar ve kişi madde olmadan yaşamını sürdürmeyeceğine inanır. Tüm bu nedenlerden dolayı kişi ile maddenin ilişkisi incelenirken kişinin yaşamı içerisinde yer alan kültürel yapı ve sosyal çevre de dikkate alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında bazı risk etmenlerinin ön plana çıktığı bilinmektedir (Bülbül, 2016: 6).

Bağımlılık hakkında iyi bir inceleme yapabilmek için hem kişinin hem çevrenin hem de kullanılan maddenin özelliklerini dikkate almak gerekmektedir. Sorun yalnızca kişiden ve maddeden ibaret olmadığı için yalnızca bunlara odaklanmamak gerekir. Hem kişiyi madde kullanımına iten etmenler hem de psikolojik sonuçların değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunu yaparken de çevrenin etkisinin aynı derecede ele alınması önemlidir. Madde kullanımına başlama nedenleri kişiye göre farklılık gösterse de merak, arkadaşların madde kullanımı, akran baskısı, üye olunan grup, madde kullanan erişkinleri örnek almak gibi ortak faktörlerden bahsedilebilmektedir (Başkurt, 2003).

Madde kullanımı ile çevresel etmenlerin ilişkisine bakıldığında çocuk ve ebeveyn ilişkisinin yapısı, ebeveynin madde kullanımı, ailenin kurumlara karşı tutumu, kişinin arkadaş grubunun madde kullanımı ve maddeye ulaşabilir olmak belirgin etmenler arasında yer almaktadır (Ercan, Yargıç ve Karagözoğlu, 2016). Ögel'e göre kişinin etrafında madde bulunuyorsa kişinin madde kullanma riski artmakta, bulunmuyorsa kişinin o maddeyi tanıma imkanı azalmaktadır. Ayrıca kişinin içinde bulunduğu toplumda madde kullanımının

yaygınlığı kişinin madde kullanımını öğrenmesine neden olabilmektedir. Çünkü bu durum kişiye sosyal fayda sağlamaktadır (Ögel, 1998).

Özetle; toplumsal dinamikler çoğunlukla madde kullanımına karşıdır ve bu dinamiklere uyum sağlayan kişilerin madde kullanımına yönelme ihtimali de azalmaktadır. Ancak zaman zaman toplumsal bazı faktörler madde kullanımını açısından özendirici olabilmektedir. Maddenin kolay ulaşılabilir olması, içinde bulunulan toplum tarafından kabul görmesi, sosyal cezalar, kişinin ekonomik durumu, kişinin akranlarına yönelik algısı ve akranların etkisi, kişinin motivasyonu, medyanın etkisi, kültürel değerler, kişinin inancı ve aile madde kullanımı ile çevrenin ilişkisi konusunda önemli faktörlerdir (Ögel, 2010).

2.4. Bağımlılık Yapıcı Maddeler

Uluslararası politikalara bakıldığında bağımlılık yapıcı maddeler “ilaç/uyuşturucu”, “madde” ve “narkotik” gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Genelde “ilaç” kelimesi kullanılmakta olup beynin ve bedenin işlevlerini etkileyen maddeleri içerir. Fakat bu maddeler tamamı yasadışı maddeler olarak görülmez. Günlük yaşamda tükettiğimiz kafein, nikotin, alkol gibi maddeler bu çerçevenin dışında tutulur. Bunlara ek olarak, ne kadar kötüye kullanımı söz konusu olabilse de hekimlerin yazdığı ilaçlar da bu kapsam dışında tutulur. Uluslararası kanunlarla kontrol altında tutulmaya çalışılan maddeler üretilmesi, kişiler tarafından kullanılması ve ticaretinin yapılmasının yasaklandığı maddelerdir (UNODC, 2008).

Genel olarak hem Türkiye’de hem de dünyada bu konuda öne çıkan tanımlara bakılacak olursa; uyuşturucu madde olarak tanımlanan maddeler; kişinin sinir sistemini etkileyen, zihinsel, psikolojik ve fizyolojik dengeyi bozan, bağımlılık oluşturan ve neticede hem bireyde hem de bireyin içinde bulunduğu sosyal yapıda bozulmalara neden olan maddelerdir. Bu maddelerin kullanımı ve satışı yasaklanmaktadır. Psikotrop maddeler; uyuşturucu grubunda yer almayan ancak kişilerin kötüye kullanımı neticesinde olumsuz sonuçlar doğuran yapay ilaç ve maddelerdir. Psikoaktif maddeler ise; kişinin normal işleyişi içerisinde almasına gerek olmayan ancak alındığı takdirde kişinin sağlığında ve işleyişinde farklılıklar meydana getiren maddelerdir. Bu kimyasallar algıda, ruh hâlinde, bilinçlilikte ve davranışta geçici değişikliklere neden olurlar (Azak, 2014).

Dünya’da bağımlılık oluşturan maddelerle ilgili her yıl farklı farklı raporlar yayınlanmakta olup, genel ve en çok karşılaşılan bağımlılık yapıcı madde türleri; opiatlar

(afyon, morfin, kodein, eroin), kokain, cannabis (esrar- toz-marijuana, reçine-hashis, likit), sentetikler (amfetamin, ecstasy, metamfetamin, captagon), ara kimyasallar (asetik anhidrit) ve yeni psikoaktif maddeler (khat, sentetik kannabinoidler- bonzai) olarak belirtilmektedir (Azak, 2014).

DSM 5'te ise bu maddeler; Merkezi sinir sistemi yatıştırıcıları (alkol ve sedatif, hipnotik ve anksiyolitikler), Merkezi sinir sistemi uyarıcıları (kokain, amfetamin ve kafein), algı değiştiriciler (uçucular, esrar, halüsinojenler, fenksiklidin), narkotikler (opiat), nikotin ve diğer (kortikosteroidler ve diğer ilaçlar) olarak temel madde grupları ve diğer/bilinmeyen kategorisi olmak tanımlanmıştır (Şahin, 2016).

2.5. Madde Kullanma Eğilimi

Madde olarak belirtilen kavram; kötüye kullanımı söz konusu olabilecek ve bağımlılığa yol açabilecek, kişilerin psikolojik ve zihinsel durumlarını etkileyen, algı süreçlerini değiştiren her türlü madde olabilmektedir (Ceyhun, 2001).

Madde kullanımının yaygınlığının ülkemizdeki artışı nedeniyle madde kullanımı bakımından risk etmenlerinin belirlenmesi ve dolayısıyla da önleyici çalışmaların yapılması daha da önem kazanmaktadır (Bülbül, 2016: 6). Madde bağımlılığı konusunda yatkınlığı olan bireylerin kişilik özelliklerini tanımlamak kolay olmasa da belirli etmenlerin varlığı söz konusu olduğunda yatkınlıktan söz edilebilmektedir. Yatkınlığa sebep olan bu etmenlerin ortaya çıkmasında merkezi sinir sistemi, genetik yapı ve kişinin benlik gelişimi gibi faktörler önem arz etmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000; Çolak, 2020).

Madde kullanımına etki eden özelliklere dair alanda yapılan çalışmalara bakıldığında; içinde bulunulan aile, akran grubu ve çevre de madde kullanımı ya da bağımlılığını etkileyen faktörler olduğu görülmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000; Ögel, 2002; Ögel ve Erol, 2005; Alikeşifoğlu ve Ercan, 2009; Öz, 2018). Bunlara ek olarak ailevi sorunlar, aile bağlarının zayıflığı, cinsel anormallikler barındırmak, psikolojik problemleri olan aile üyelerinin olması, aile içinde istismar ve şiddetin varlığı gençlerin madde kullanma eğilimi göstermeleri noktasında risk teşkil ettiği belirtilmektedir (Ögel, 2002; Akfert ve ark., 2009; Resnick ve ark., 1997; Öz ve Alkeveli, 2018). Ayrıca madde kullanımı ile ailevi faktörlerin ilişkisini inceleyen diğer çalışmalar da anne babaların çocuklara karşı tutumları, ebeveynlerin çocuklar ve gençler üzerinde sağlıklı bir denetim ve takiplerinin olmaması, ailenin kalabalık olması,

ailede tek ebeveynin çalışması, ebeveynin düşük eğitim seviyesi, parçalanmış aile ortamı, ebeveyn kaybı, ailenin ekonomik durumu, ev içi düzen ve kuralların olmaması, ebeveynlerin madde kullanması ya da bu durumu onaylayıcı tutumlarının madde kullanma eğilimini konusunda risk barındırdığını ortaya koymaktadır (Akfert ve ark., 2009; Ögel ve Erol, 2005; Ateş Bulut ve Akbaş, 2012). Özellikle ergenlerle yapılan çalışmalarda alkol tüketen ergenlerin ebeveynleriyle açık bir şekilde iletişim kuramadığı, duygularını ifade edemedikleri ve aile içerisinde katı kuralların bulunduğu görülmektedir. İşlevsel olmayan dinamiklerin bulunduğu ve ebeveynlerin sorumluluklarını yerine getirmede ailelerde yetişen bireylerin madde kullanım oranının yüksek oluşu madde kullanımına eğilim konusunda ailenin ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğunun altını çizmektedir (Ateş Bulut ve Akbaş, 2012; Griesbach, Amos ve Currie, 2003; Bjarnason vd., 2003; Kılıç ve Uzunçakmak 2020).

Madde kullanım bozukluklarında psikolojik, genetik, sosyal ve çevresel risk etmenleri tanımlanıyor olsa da bunlara ek olarak ilk başta kişilerin madde bağımlılığına olan eğilimlerinin belirlenebilmesi de büyük önem arz etmektedir. Bu konuda MacAndrew (1986) kişilerin madde kullanma eğilimlerini belirlemek amacıyla Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri'nin (MMPI) 36 maddesinin kullanabileceğini tespit etmiştir (Ceyhun vd., 2001). Ülkemizde de Ceyhun ve arkadaşları bu ölçeğin Türk toplumuna uyarlamasını gerçekleştirmiş ve git gide artan madde bağımlısı hastaların ve madde kullanma eğilimi gösteren genç kişilerin belirlenmesi noktasında alana önemli ölçüm aracı kazandırılmıştır (Bülbül, 2016 :7).

2.6. Algılanan Ebeveyn Tutumları

Tutum kavramı en genel haliyle "bir nesneye yönelik olumlu veya olumsuz duygu ve düşüncelerin meydana gelmesini sağlayan yapı" olarak tanımlanabilmektedir. Tutumlar doğrudan gözlemlenememekle birlikte gözlemleyebildiğimiz davranışlar üzerinde etkili olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999). Erken çocukluktan itibaren oluşmaya başlayan tutum ve davranışlarımızın temelli ise aile ve okul gibi ilk içerisinde yer aldığımız ortamlarda atılmaktadır. Yaşamın ilerleyen zamanlarında ise içine girilen yeni çevrelerin etkisiyle yeni tutum ve davranış oluşumları gerçekleşmektedir (Oktay, 1996).

Ebeveyn tutumları yetişkinlerin çocuklarını yetiştirirken sergiledikleri tutum ve davranış tarzıdır. Bu tutumlar uzun vadede çocukların yaşamında birçok farklı etki yaratmaktadır. Çocukların duygu durumu hem aile içerisinde yetişkinlerle ilişkisini hem de dışarda çevresiyle ilişki ve iletişimini etkilemektedir. Dolayısıyla ebeveynlerin yetiştirme tarzlarıyla çocukların yetişkinlikte nasıl bireyler olacakları belirlenebilmektedir (Toksöz,

2010). Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri tutumlar ve yetiştirilen aile ortamı onun kişiliğini ve psikososyal gelişimini şekillendirmektedir (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 1999: 71). Steinberg'in yaptığı araştırmaya göre ebeveyn tutumlarının çocukların davranışları ve psikolojileri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Ailenin çocuğa karşı tutumuna göre çocuğun da psikolojik iyilik hali ve iyi yöndeki davranışları artış ve azalma gösterebilmektedir (Steinberg'den [2001] aktaran Oğuz ve Özçelik, 2018: 538).

Genel anlamıyla ebeveynlerin çocuğa dair düşünce ve davranışlarının tamamı anlamına gelen ebeveyn tutumları farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kategorize edilmiştir. Bu kategorilere göre ebeveyn tutumları; aşırı baskıcı ve disiplinli, reddedici ve ihmalkar, koruyucu ve istekçi, izin verici, tutarsız, mükemmeliyetçi ve demokratik olarak gruplandırılmaktadır (Oğuz ve Özçelik, 2018: 538). Baurind (1966) ise ebeveyn tutumları üzerine yaptığı çokça çalışmada anne baba tutumlarını açıklayıcı/ otoriter, otoriter ve izin verici olmak üzere üç farklı tarzda tanımlamıştır. Daha sonra Maccoby ve Martin (1983) anne baba tarzlarını 2 boyutta ele alıp duyarlılık ve talepkarlık olarak tanımlamıştır. Bu iki boyutun farklı kombinasyonları ile demokratik, otoriter, izinverici/ihmalkar ve izin verici/şımartan olmak üzere 4 farklı tarzdan bahsetmiştir. Bu tanıma göre; ebeveynlerin aynı anda talepkarlık ve duyarlılığının yüksek olması açıklayıcı/otoriter tarz (demokratik), talepkarlıklarının duyarlılıklarından yüksek olması otoriter tarz, duyarlılıklarının talepkarlıklarından yüksek olması izin verici/şımartan, her iki boyutta da düşük olması ise izin verici/ihmalkar tarz olarak belirtilmektedir (Maccoby vd.'den [1983] aktaran Doğruyol ve Yetim, 2019).

İzin verici/ihmalkar ebeveyn tarzında genelde anne baba ilgisizdir ve disiplinsiz bir ortam ya da tutarsız bir disiplin yaratmaktadır. İzin verici/ şımartan ebeveyn tarzında anne baba kararsız/tutarsız bir disiplin yaratır ve ilgileri oldukça yüksekken çocuklar üzerindeki kontrolleri düşüktür (Sümer, Aktürk ve Helvacı, 2010: 44). Otoriter ebeveyn tarzında anne baba çocuklarına karşı katı bir tutuma sahiptir ve genelde kendi zihinlerindeki çocuk modeline göre yetiştirmeye çalışırlar. Anne baba genelde ceza yöntemini kullanır ve böyle aile ortamlarında büyüyen çocukların sahip olduğu haklar genelde azdır (Kaya, Bozaslan ve Genç, 2012: 210). En sağlıklı tarz olarak kabul edilen demokratik ebeveyn tarzında anne baba koşulsuz sevgi ve saygı sunmakla birlikte çocuğun gelişimini besleyici katkılarda bulunmaktadır (Kulaksızoğlu, 2011). Sprinthall ve Collins de açıklayıcı/otoriter (demokratik) yetiştirme tarzına sahip anne babaların ergen çocuklarının sağlıklı diye tanımladığımız

davranış tarzlarına sahip olduğunu belirtmektedir (Sprinthall'den [1995] aktaran Doğruyol vd., 2019: 36).

Yukarıda da bahsedildiği gibi farklı ebeveynlik tarzları, yetiştirilen çocuğun kişiliğinin gelişiminde oldukça etkili olmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı gösterdikleri duyarlılık ve hissedilen sıcaklık çocuğun kendi duygularını düzenleyebilmesinde önemli bir role sahiptir (Davidov ve Grucec, 2006). Aynı zamanda ebeveynlerin aile içerisinde sergilediği tutumlar çocukların ileride madde kullanımı konusundaki eğilimlerini de etkileyebilmektedir. Madde bağımlılığı konusundaki çalışmalara bakıldığında risk faktörü arasında ailenin ilgisiz tutumları da yer almaktadır (Özmen ve Kubanç, 2013). Literatür incelendiğinde aile içi iletişimde problemlerin olması, kontrol ve otorite azlığı da çocuklar için risk faktörü olabildiği görülmektedir (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kırış, 2015). Örneğin; Yalçın ve arkadaşlarının 2040 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada babanın aile içerisinde olmaması çocuğun yaşam boyu en az bir kez madde kullanımı açısından risk oluşturduğu görülmüştür (Yalçın, Eşsizoglu, Akkoç ve Gürgen, 2009). Benzer şekilde İstanbul'da yaşayan 10.sınıf öğrencileriyle yapılan bir çalışmada annenin alkol kullanımı, çocuğun eve geliş saatinin belirli olmaması ve ebeveynler arasında tutarlı kuralların olmaması çocuğun alkol ve madde kullanımında etkili olabildiğini göstermektedir (Önal, Ögel ve Eke, 2011).

Anne babanın katılım ve desteğinin eksikliği de madde kullanımının riskini arttırabilmektedir (Tilim, 2019). Örneğin Türkiye'de sigara deneyen ve denemeyen gençlerle yapılan çalışmada aile tarzları karşılaştırıldığında deneyen öğrencilerin aile içi düzenlerini; yönetim, duygusal bağlam ve iletişimin düşük olması, ebeveyn ilişkilerinde uyumsuzluk, otoriter baskıcı tutum ve ilişkilerde tutarsızlık şeklinde algıladıkları görülmüştür (Akfert ve ark., 2009). Bakırköy Akıl Vakfı tarafından 1996 yılında yaptırılan ve genelde insanların bağımlılık yapan maddeleri neden kullandıklarını belirlemeyi amaçlayan anket çalışmasında ise bağımlılıkların %68'inde ailevi sorunların etkili olduğu tespit edilmiştir (aktaran Gümüş, Kurt, Günay ve Feyatörbay, 2011).

Bu nedenle ebeveyn tutumlarının çocukların kişilikleri ve psikososyal özellikleri üzerindeki etkilerini incelemek psikolojik sorunların önlenmesi ve koruyucu çalışmaların yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Perris ve arkadaşları (1980) tarafından geliştirilen ve katılımcıların anne babalarına dair ayrı ayrı cevapladıkları sorulardan oluşan Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği-Çocuk Formu (AET-Ç) alana sağlanmış önemli bir katkıdır. Bir öz bildirim ölçeği olan AET-Ç başlangıçta 81 madde ve 14 alt boyuttan

oluşturulmuş olup klinik kullanımını kolaylaştırmak adına daha sonra 23 maddeye indirilmiş ve Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği-Çocuk Formu (KAET-Ç) adını almıştır (Dirik vd, 2015). Bu kısa formda katılımcıların çocukluk dönemindeyken ebeveynlerin tutumlarına dair görüşleri alınmakta ve duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk, reddedicilik boyutları olmak üzere 3 alt boyutta değerlendirilmektedir. Bu çalışmada da KAET-Ç ölçeği kullanıldığından ebeveyn tutumları açıklanırken bu üç boyut esas alınmıştır.

Duygusal Sıcaklık: Bu boyut ebeveynin kabul edici, destekleyici ve değer gösteren tutumlar içerisinde olduğuna işaret etmektedir (Karancı ve ark. 2006).

Aşırı Koruyuculuk: Bu boyutta ebeveynin çocuğun güvenliğine dair yoğun endişe duyması kastedilmektedir (Karancı ve ark. 2006). Genellikle koruyucu ebeveyn tutumunda çocuk üzerinde oldukça fazla kontrol sağlanır ve çocuğun her davranışı kontrol altında tutulmaya çalışılır. Çocuğun kendi başına davranmasına izin verilmeden çocuğun istekleri yerine getirilmeye çalışılır. Bu tarz ebeveyn tutumunda çocuk ilerleyen dönemlerde sorumluluk almakta zorlanma, ayrılık kaygısı yaşama, bağımlılık gibi problemlerle karşılaşabilmektedir (Oğuz ve Özçelik, 2018: 538).

Reddedicilik: Bu boyutta ebeveynin eleştirel ve yargılayıcı tutumlarının varlığı söz konusudur (Karancı ve ark. 2006). Reddedici ebeveyn tutumunda genellikle çocuk ve ebeveyn ilişkisi zayıftır ve ebeveyn çocuk ile yeterince zaman geçirmemektedir. Bu nedenle de çocuk duygusal yönden doyurulmamış olduğu için ergenlik döneminde ilişki kurmakta ve sevgi ifadesinde zorlanabilmektedir. Ayrıca bu tutum çocuğun kaygı ve depresyon düzeyini yükseltebilmektedir (Saritaş ve Gençöz, 2015).

Bu üç tutum çeşidinin kişilerin benlikleri, psikolojik bozukluklar ve kişilik özellikleri üzerine etkilerine dair birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin; düşük duygusal sıcaklık ve yüksek reddedicilik ile nörotisizm ve düşük özsaygı arasında (Arrindell ve ark. 2005), duygusal sıcaklık, reddedilme ve aşırı koruma ile ödül bağımlılığı ve zarardan kaçınma arasında (Schlette ve ark. 1998), ebeveyn tutumları ile öz denetim ve psikososyal uyum sorunları (Baker ve Hoelger, 2012) arasında ilişki olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur.

2.7. Babanın Çocuklarla Geçirdiği Zaman

Sanayileşme, kentleşme, teknolojideki ilerlemeler ve modern toplum yapısına dönüşümle birlikte aile biriminde de değişimler yaşanmıştır (Demircioğlu, Tezel Şahin ve

Günindi, 2011). Geçmişte aile içerisindeki rollere bakıldığında baba aktif anne daha pasif bir konumda idi. Baba ekonomik anlamda geçimi sağlamakla yükümlü iken anne genelde iş evlerinden sorumlu tutulurdu. Ancak değişen toplumla birlikte bu rollerde de değişim yaşanmış ve çocukların bakımıyla ilgili anne üzerindeki geleneksel roller azalmış ve koşullar gereği babanın desteğine daha çok ihtiyaç duyulur hale gelmiştir. Özellikle çocuğa bakım verme ve zaman geçirme konusunda sorumluluklar artmış ve babalar çocuğun gelişim sürecine daha fazla dahil olmaya başlamıştır (Kuzucu, 2011; Anlıak, 2004).

Çocuk yetiştirmede babaların katılımına dair literatür incelendiğinde toplumdaki değişimle birlikte bu alanda yapılan çalışmaların da 80'li yıllardan itibaren arttığı görülmektedir (Şahin, 2017; Lamb, 1997). Yapılan bu çalışmalarda da babanın aktif katılımının çocuk üzerinde ne gibi olumlu etkileri olduğuna değinilmektedir. Babanın aktif katılımı ile birlikte çocuğun akademik başarısında artış, daha az suça yönelme ve madde bağımlılığında azalma, davranış ve duygu düzenleme gibi birçok alandaki faydaları sıralanmaktadır (Cooksey ve Fondell, 1996; Amato ve Gilbrethi 1999; Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth ve Lamb, 2000; Bekman, 2001; Carlson, 2006). Bu bağlamda babaların çocuklarıyla geçirdiği zamanın kalitesi ve süresi çocuk üzerinde oldukça büyük bir role sahiptir (Şahin, 2017:322). Bu çalışmada da çocukken baba ile geçirilen zaman ve bireylerin madde kullanma eğilimi arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılmasının incelenmeye değer olduğu düşünülmüştür.

2.8. Üstbilis

Üst bilis kavramı ilk olarak Flavell tarafından kullanılmıştır. Flavell (1985), üst bilisi "bilis sel fenomen üzerine bilgi ve bilis" ve "kişinin kendi bilis sel süreçleri hakkında bilgisi ve bu bilgiyi bilis sel süreçleri izlemek için kullanması" olarak tanımlar. Literatür incelendiğinde üst bilis için yapılan en çatı tanımın "düşünme hakkında düşünme" olduğu görülmektedir (Tuncer ve Kayisi, 2013: 70). İlgili literatürde üstbilis kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan başka kavramlar da bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar üstbilis yerine öz-yönetim, üst düzey düşünme, üst düzey öğrenme, üstbilis sel inançlar, yürütme becerisi, üst bileşenler gibi çeşitli kavramları kullanmaktadır (Aktürk ve Şahin, 2011: 387).

Kluwe (1982) üstbilisi, kişinin kendi bilis sel etkinliğine yönelik aktif ve yansıtıcı bir süreç olarak tanımlarken, Yussen (1985) üstbilisi, diğer bilis sel etkinliklerin yansıma nesnesi olduğu bilis sel etkinlik olarak tanımlamaktadır. Üstbilisin, "bilis hakkında bilis" ve "düşünme

hakkında düşünme" gibi biliş hakkındaki inançlar ve tutumlardan oluştuğunu belirtmektedir (Yussen, 1985: 260).

Karakelle'ye göre ise üst bilişsel öğrenme; öğrenme, problem çözme, anlama ve hafızanın bilişsel süreçlerini izlemek ve düzenlemek için kullanılabilir. Böylelikle bireylerin karşılaştığı bir problem hakkında çözümü, ana hatlarını veya özünü kavrayışı ve çözüm mantığı dahil tüm bilgileri toplamak mümkündür (Karakelle, 2012: 239). Bir diğer tanımlamaya göre üst biliş kişinin bilişsel yapılarına dair ortaya koyduğu yine bilişsel eylemlerdir (Hıdıroğlu, 2018: 88).

Bu kavram son 30 yılda birçok araştırmacı tarafından çalışılmış olsa da ülkemizde son 20 yıldır tartışılmaya başlanmış bir konudur ve yapılan çalışmalarda üst bilişin ortak bir tanımının yapılamadığı görülmektedir (Çelik, 2020: 20). Ancak tanımlar farklılaşsa da üst bilişin kişinin bilişsel süreçlerini düzenlediği konusunda ortak bir görüş söz konusudur (Çakıroğlu, 2007: 22). Slife'a (1987) göre de üstbiliş olmadan, düşünceler, duygular ve anılar dahil olmak üzere bilişsel olayların farkındalığı mümkün olamamaktadır. Üstbilişi tam olarak tanımlamadaki değişkenliğe rağmen, fikir birliği, üstbilişi "bireylerin kendi bilişleri ve öğrenme deneyimleri üzerinde sahip oldukları bilgi ve kontrol" olarak tanımlamaktadır (Slife'dan [1987] aktaran Toneatto, 1999: 168).

Üst bilişsel faktörlerin etki alanlarına bakıldığında pozitif ve negatif üst bilişsel inançların bağımlılık şiddetinin yordayıcısı olarak bağımlılık şiddetine ve madde kullanımının tedavisinde önemli bir engel teşkil edebildiği görülmektedir (Yıldırım, Sütcü, Kuruluş, Değirmenci ve Altıntoprak, 2017: 45). Jahromi ve Mosallanejad' a göre de madde kullanımı kişinin bilişsel süreçleri üzerinde hızlı değişimlere neden olmaktadır ve madde bağımlılığı konusundaki bilişlerin analiz edilmesi noktasında üstbiliş önemli bir faktör olabilmektedir (Jahromi vd.'den [2014] aktaran Çelik, 2020: 22). Toneatto'ya göre de üst bilişsel faktörler bağımlılık şiddetine etki eden ve madde kötüye kullanımının tedavisinde potansiyel olarak önemli bir engel teşkil eden unsurlardır (Toneatto, 1999: 168). Kullanılan maddeler kişinin gevşeyebilmesi, acı veren bilişlerden kaçabilmek, kaçınma ve farkındalık gibi bilişsel olayları etkilemektedir. Bilişler üzerindeki bu değişiklikler de madde kullanımı konusunda pekiştirmelere sebep olabilmektedir. Goldstein ve arkadaşları (2009) madde bağımlılığında; kişinin kendi davranışlarını izleyebilme ve bağımlılığın ciddiyetini anlayabilme gibi bazı üst

düzyer bilişsel olayların farkındalığını kaybetme gibi nörobilişsel bir bozulmanın söz konusu olabileceğini belirtmektedir (Goldstein'den [2009] aktaran Çelik, 2020: 22).

Spada ve arkadaşları psikolojik sorunların üst bilişle ilişkisini açıkladıkları çalışmalarında; bağımlılığa dair tetikleyici unsunların kişinin değerlendirme ve baş etme stratejilerini etkileyerek kişinin üst bilişsel inançlarını aktifleştirdiğini, kişinin zihninde “sigara içersem daha iyi olacağım” gibi pozitif ve “ sigara içme düşüncemi kontrol edemem” gibi negatif üst bilişsel inançların gelmesiyle birlikte kişinin o anki duygularını düzenlemek ve çelişkiden kaçınmak için madde kullanma eğilimi göstereceği belirtilmektedir. Zamanla ve bağımlılık şiddetinin artmasıyla birlikte kişide durumun kontrolünü kaybettiğine dair negatif üstbilişlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte de bağımlılığın devam ettiğine dikkat çekilmektedir (Spada ve ark., 2015: 10).

Kaya'ya (2008) göre “üstbilişsel düşünme becerileri” eleştirel ve yaratıcı düşünme, karar verme ve problem çözme becerilerinden oluşmaktadır. Eleştirel düşünme, akıl yürütme ve değerlendirme gibi zihinsel süreçlerden oluşan bir düşünme biçimidir. Karar verme ise birçok seçenek arasından doğru olanı seçerken şüpheleri ve belirsizlikleri yeterince azaltma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, karar vermenin veri toplama işlevine odaklanmaktadır. Burada belirsizlikleri ortadan kaldırmaktan ziyade azaltmak daha önemlidir. Karar vermenin amacı, en iyi seçeneği seçmek veya değerlendirmektir. Üçüncü bileşen olan problem çözme; problem durumunu çözüme taşımak ve zorlukların üstesinden gelmektir (Kaya, 2008). Gagne'ye göre problem çözme en karmaşık zihinsel beceridir. Bir süreç olarak deneme yanılma, içgörü kazanma ve neden-sonuç ilişkilerini bulma gibi çeşitli etkinlikleri içerir. Problemi çözen birey, önceki öğrenmelerini kullanmakla kalmaz, süreç içinde de öğrenir (Tuncer ve Kaysi, 2013: 71).

Bu çalışmada da üst biliş düşünme becerileri karar verme, problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi, alternatif değerlendirme becerisi ve düşünme becerisi boyutları üzerinden ele alınmış olup madde kullanma eğilimi ile üst biliş düşünme becerileri arasındaki ilişki bu çalışmanın ana sorularından biri olarak yer almaktadır.

2.9. Duygusal Zeka

Mayer ve Salovey'e (1997) göre kişiler arası ilişkilerde kişinin kendini ifade edebilmesi ve karşısındaki kişiyle empati kurarak iletişim kurması ve sürdürmesi için sosyal

zekaya sahip olması gerekmektedir. Sosyal zekanın bir alt türü de duygusal zekadır. İlk defa Mayer ve Salovey tarafından kullanılmaya başlanan duygusal zeka kavramı; kişilerin duyguları algılama, anlamlandırma ve ifade etme becerilerinin yanı sıra duygu ve düşüncelerini bir araya getirme, mantık yürütme ve başkalarının da duygularını düzenleyebilme becerileri anlamına gelmektedir (Mayer vd.'den [1997] aktaran Sezen vd., 2018). Salovey ve arkadaşları duygusal zekayı; kişinin hem kendi hem de diğerlerinin duygularının farkında olması, bunları yönetebilmesi ve baş etme becerisi olarak açıklamaktadır (Salovey, Stroud ve Woolery, 2002).

Duygusal zekâ denildiğinde akla gelen isimlerden bir diğeri olan Goleman (2010) da duygusal zekâyı; kişinin kendini harekete geçirebilmesi, zorluklara rağmen değişime ayak uydurabilmesi, dürtülerini kontrol edebilmesi ve doyumunu erteleyebilmesi, kendi duygu durumunu düzenleyebilmesi, karşılaşılan zorlukların bilişsel işleyişi engellemesine izin vermeme, empati kurabilme ve umut edebilme olarak tanımlamaktadır. Duygusal zekâ ile ilgili birden çok tanımın olmasının nedeni duygusal zekâ üzerinde çalışılmaya başlandığından beri hâlâ tartışmaların devam etmesi ve kesin bir sonuca ulaşılamamış olunmasıdır. Ancak tüm tanımlamalara bakıldığında en önemli ortak özelliklerinin duygusal zekâyı, bireyin sahip olduğu duygu ve durumları tanıması, bununla birlikte diğer bireylerin de duygularını tanıyarak yönlendirebilmesi yeteneği olarak kabul etmeleridir (Goleman'dan [2010] aktaran Ulutaş vd., 2019).

Duygusal zekayla ilgili bir diğeri tartışma ise duygusal zekanın öğrenilebilen bir özellik olup olmadığıdır. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar duygusal zekanın doğuştan kazanılan değil, öğrenilebilen ve zamanla geliştirilebilen bir nitelik olduğunu göstermektedir (Goleman'dan [2007] aktaran Dağ, 2018: 15).

Duygusal zekâ ile ilişkili olduğu ileri sürülen özdenetim kuramına göre; kişilerin kendi duygu düşünce ve eylemlerini kontrol etme ve dışarıdan gelen isteklere etkin bir şekilde karşılık verebilme becerilerinin düşük olması, kişi hoş olmayan deneyimler yaşadığında bundan kaçmak için problemlerle baş etme yöntemlerine eğilebilmektedir. Böyle bir durumda gerekli düzenlemeyi yapamayan kişi olumsuz duygulardan kaçınmak için yeme bozukluğu ya da madde kullanım bozukluklarına yönelebilmektedir (Shapiro vd., 1996). Bu noktada kişilerin olumsuz duygulardan kurtulabilmesi için yeme davranışına ve madde kullanımına

yönelmesi kısa süreli kaçınmayla birlikte olumlu duygular getirmektedir (Salovey, Woolery ve Mayer, 2001; Dağ, 2018:17).

Duygular ve madde bağımlılığı ilişkisine bakıldığında duyguların aslında bağımlılığı başlatabilen ve devam ettiren hatta süregelenleşmesine neden olan bir faktör olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak aynı zamanda bağımlılığın sonlandırılabilmesi için de duygular önemli bir role sahiptir. Duyguları düzenleyemeyen ve ifade edemeyen kişi madde kullanımına yönelip devamında da yine duygularını düzenleme ve ifade etme konusunda beceri kazanamadığı için bir döngü içerisine girmektedir (Arabacı, Dağlı ve Taş, 2018). Kişi olumsuz duygulardan uzaklaşmak, rahatlamak, duygularını olumluya çevirebilmek, duyguları üzerinde kontrol sağlayabilmek ve bir şekilde ifade edebilmek, iyi hissetmek ve haz duyabilmek için madde kullanımına yönelmektedir (Alikışifoğlu ve Ercan, 2006; Arabacı, Dağlı ve Taş, 2018; Erbay, Oğuz, Yıldırım ve Fırat, 2016; Ögel, 2010; Tilim, 2019).

Mayer'e göre duygusal zeka kapsamında yukarıda bahsedilen becerilere sahip olma ve yaşam içerisinde işlevsel bir şekilde kullanabilme konusunda her birey farklı seviyelerdedir ve bunun bir kısmı doğuştan bir kısmı ise yaşamsal tecrübelerden oluşmaktadır (Mayer'den [1997] aktaran Tuğrul, 1999).

Dolayısıyla duygular ve yönetimi konusunda ön plana çıkan duygusal zeka kavramının kişilerin yaşamsal tecrübeleri bağlamında ne kadar duygusal zekaya sahip olduklarının madde kullanma eğilimi konusunda zemin hazırlayan ya da sürdürülmesine neden olan önemli bir belirleyici olabileceği düşünülmektedir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak alan yazınında madde kullanma eğilimi ve duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir araştırmanın olmaması alanda bir eksiklik olarak görülmüştür. Duygusal zekâ ile madde kullanma eğilimi ilişkisine örneklem veya ölçme araçları bağlamında benzer sonuçlara yeterince rastlanmamıştır. Bu nedenle; genç yetişkinlerde madde bağımlılığı duygusal zekâya göre değişmekte midir? sorusu bu araştırmanın temel sorularından birini oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma genç yetişkin bireylerde üst biliş düşünme becerileri, algılanan ebeveyn tutumları ve duygusal zekanın madde kullanma eğilimini yordama düzeyini belirleme amacı taşımaktadır. Tarama ve ilişkisel araştırma metoduyla gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini genç yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Ölçeklerin katılımcılara çevrimiçi kanallar aracılığıyla bir ağ oluşturularak ulaştırılması sebebiyle Türkiye’de yaşayan genç yetişkin bireyleri kapsamaktadır. Örneklemi ise araştırmaya katılım duyarlılığını gösteren ve akıllı telefon ya da bilgisayar kullanma becerisine sahip olan genç yetişkinler oluşturmaktadır. Uygun örnekleme yöntemi uygulanarak yapılmış olan çalışmada, Yamane’nin (1967) örneklem hesaplama formülüne göre hesaplanmış olup, hata payı (e)=0.05 ve kitledeki kişi sayısı (N) Türkiye’deki 20-45 yaş aralığındaki yaklaşık nüfus sayısı (31.775.000) baz alınarak (TUİK, 2020) örneklem çapı (n) = 400 olarak belirlenmiş ve 258’i kadın (%66) 135’i erkek (%34) olmak üzere toplamda 400 genç yetişkine ulaşılarak ölçekler uygulanmıştır. Ancak bu katılımcılardan 7 kişi ölçekleri tam doldurmadığı ve aykırı (outlier) oldukları için veri setinden çıkarılmıştır. Analizlere 393 katılımcı ile devam edilmiştir.

Katılımcıların cinsiyet ve eğitim durumlarına dair betimleyici değerler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı Özellikler

Gruplar		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	258	65,6
	Erkek	135	34,4
Eğitim durumu	Lisans	327	83,2
	Yüksek lisans	66	16,8

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmış olup formda yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve çocukken günde babayla geçirilen ortalama zamanı belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

3.3.2. Madde Kullanma Eğilimi leği (MKE)

Bireyin madde kullanma eğilimli olup olmadığını saptamak için yapılan çalışmalardan biri de MacAndrew tarafından 1986 yılında gerçekleştirilmiştir. MacAndrew bireylerin madde kullanma eğilimini saptama konusunda Minnesota ok Yönlü Kişilik Envanteri'nin (MMPI) 36 maddesinin kullanılabileceğini belirlemiş ve orijinal adı Substance Abuse Proclivity Scale (SAP) olan Madde Kullanma Eğilimi leği'ni oluşturmuştur. Yapılan çalışmada altı grup oluşturulmakla birlikte ilk grupta alkol kullanımına bağlı suç işlemiş olan ve tedavi için gönderilen 91 erkek (yaş ortalaması 18.80, Sd± 1.51) yer almıştır. İkinci grupta ise alkol ya da madde kötüye kullanımı olan ve Texas'ta bir hastanede madde kötüye kullanımına dair tedavi gören 100 geçen erkek (yaş ortalaması 17.90, Sd± 1.8 ranj 16-22) yer almıştır. nc grupta; geçen psikiyatri polikliniği hastası olan 70 kişi bulunmaktadır (yaş ortalaması 19.31, Sd± 1.39 ranj 16- 22) ve bu grupta yer alan kişilerin kayıtlarında madde kullanımına dair bir bilgi yer almamaktadır. Dördüncü grupta; bedensel problemleri nedeniyle klinikte tedavi gören 550 geçen erkek (yaş ranjı 16- 19) yer almaktadır. Beşinci grupta; Kalifornia niversitesi psikoloji bölümünden 113 ğrenci yer almıştır (yaş ortalaması 19. 34, Sd± 1.16 ranj 17- 22). Son olarak altıncı grupta ise Minnesota niversitesi birinci sınıf ğrencisi olan 3278 erkek yer almıştır. Sonrasında beş aşamalı bir değerlendirme ile MMPI içerisinde yer alan ve madde kullanımına ilişkin sorular tespit edilmiştir. Toplam 36 maddeden oluşan yeni ölçeğe Madde Kullanma Eğilimi leği adı verilmiştir. 16 ve üzeri puan alan kişinin madde kullanma eğilimi taşıdığı anlamına gelmekte olup ters puanlanan maddeler 9, 12, 13, 19, 24, 25, 26, 29, 35 olarak belirlenmiştir. (MacAndrew 1986 Akt. Ceyhun ve ark., 2001; olak, 2020). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik alışması Ceyhun ve arkadaşları (2001) tarafından yapılmıştır.

Ceyhun ve arkadaşları tarafından yapılan geçerlik ve güvenirlilik çalışmasında ölçeğin test- tekrar test güvenilirliği Pearson Momentler arpımı Korelasyon tekniği ile analiz edilmiş ve .63 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada madde kullanım eğilimi leğinin güvenirliği (Cronbach's Alpha) .57 olarak bulunmuştur. Ceyhun ve arkadaşlarının yaptığı çalışmaya (yaş ranjı 16-21) göre bu çalışmada güvenirliliğin farklı çıkmasının; çalışılan örneklemin cinsiyetinin ve yaş aralığının (yaş ranjı 20-45) farklı olmasından kaynaklanabileceği

düşünülmüştür. Ayrıca çalışmanın çevirim içi yöntemlerle katılımcılara ulaştırılmış olması nedeniyle kişilerin cep telefonu gibi küçük ekranlı bir cihazda yanlış kodlama yapmış olabileceği, ölçeği dikkatsiz doldurmuş olabileceği, katılımcının yanlış cevap verme, kendini gizleme gibi sebeplerle farklı cevaplar verebileceği, ölçekte bazı ifadeleri anlamamış ancak yüz yüze gerçekleştirilmediği için o an araştırmacıya soramamış olabileceği veya araştırmacının kontrol edemediği, ortamdan kaynaklı (gürültülü ortam vs.) etmenler sebebiyle bu sonuca ulaşılmış olabileceği düşünülmüştür.

3.3.3. Üst-Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği (ÜBDBÖ)

Üst-biliş; öğrenme, problem çözme, anlama, muhakeme ve hafıza gibi bilişsel süreçleri izlemek ve düzenlemek için kullanılmaktadır. Bireylerin bu becerilerini ölçmek için Tuncer ve Kaysi tarafından 2013 yılında Üst Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış olup dört faktörlü olmak üzere 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları “düşünme becerisi”, “problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi”, “karar verme becerisi” ve “alternatif değerlendirme becerisi” şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçek maddelerine verilen yanıtlar ve puanlama ‘Tamamen Katılıyorum=5’, ‘Katılıyorum=4’, ‘Kararsızım=3’, ‘Katılmıyorum=2’ ve ‘Hiç Katılmıyorum=1’ şeklinde 5’li Likert tipindedir. Ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı ,881 olarak hesaplanmıştır (Tuncer ve Kaysi, 2013). Bu çalışmada ölçeğin her alt boyutu için Cronbach’s Alpha değeri sırasıyla (0,785), (0,778), (0,774) ve (0,728) olmak üzere yüksek bulunmuştur.

3.3.4. Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği Çocuk Formu (KAET-Ç)

KAET-Ç, Arrindell ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilen, yetişkinlerin çocukken anne-babalarının kendilerine yönelik davranış biçimlerine ilişkin algılarını değerlendiren EMBU-C’nin 23 maddelik kısa formudur (EMBU-s). KAET-Ç, ebeveyn tutumlarının anne ve baba için ayrı olarak 4’lü derecelendirme ile (1=hayır, hiçbir zaman, 4=evet, çoğu zaman) sorgulandığı bir ölçektir. Ölçekte reddedici, aşırı koruyucu tutumlar ve duygusal sıcaklık olmak üzere üç temel boyut bulunmaktadır. Hem anne hem de baba tutumları için duygusal sıcaklık boyutunda 2, 6, 9, 12, 14, 19 ve 23 olmak üzere 7 madde, aşırı koruyuculuk alt boyutunda 3, 5, 8, 10, 11, 17,18, 20 ve 22 olmak üzere 9 madde ve reddedicilik alt boyutunda 1, 4, 7, 13, 15, 16 ve 21 olmak üzere 7 madde yer almaktadır. Ölçekte yer alan maddelerden sadece 17. madde tersten kodlanarak (1=4, 2=3, 3=2, 4=1)

puanlamaya dahil edilmektedir. KAET-Ç'nin Türkçe formunun psikometrik özellikleri Dirik ve arkadaşları (2004) tarafından öğrenci örneklemiyle yapılan pilot çalışmada incelenmiş olup Türkçe formunun da güvenilir ve geçerli olduğu ile ilgili veriler elde edilmiştir. Pilot çalışmada Cronbach alfa değerleri anne duygusal sıcak, anne aşırı koruyucu ve anne reddedici tutumlar için sırasıyla (0,65), (0,71), ve (0,68)'dir. Algılanan baba tutumları için iç tutarlılık değerleri baba duygusal sıcak, baba aşırı koruyucu ve baba reddedici tutumlar için sırasıyla (0,73), (0,72), ve (0,50)'dir (Dirik, Yorulmaz, Karancı ve ark, 2015). Bu çalışmada; algılanan baba tutumları için baba duygusal sıcak (0,87), baba aşırı koruyucu (0,82) ve baba reddedici (0,81) tutumlarına dair Cronbach alfa değerleri yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde algılanan anne tutumları için anne duygusal sıcak (0,85), anne aşırı koruyucu (0,80) ve anne reddedici (0,80) tutumlarına dair Cronbach alfa değerleri yüksek bulunmuştur.

3.3.5. Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği

Pekaar ve ark. (2017) tarafından geliştirilen ve Sarıçam ve Çelik (2018) tarafından geçerlik-güvenirlilik çalışması yapılan ölçek, 'ben odaklı' ve 'diğer odaklı' duygusal zekâyı değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin gözden geçirilmesi 566 katılımcı ile yapılmıştır. Rotterdam Duygusal Zekâ Ölçeği; Kendi-odaklı duygu değerlendirme (7 madde), Diğerleri-odaklı duygu değerlendirme (7 madde), Kendi-odaklı duygu düzenleme (7 madde), Diğerleri-odaklı duygu düzenleme (7 madde) olarak dört alt boyut ve toplam 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki cevaplar "hiç katılmam (1)", "az katılırim (2)", "orta derecede katılırim (3)", "çok katılırim (4)", "tam katılırim (5)" şeklinde beşli Likert tipindedir. Her bir alt boyutun iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha- α); Kendi-odaklı duygu değerlendirme (0.90), Diğerleri-odaklı duygu değerlendirme (0.87), Kendi-odaklı duygu kontrolü (0.72), Diğerleri-odaklı duygu kontrolü (0.89) olarak belirlenmiştir. Ölçeğin toplam puanına ait Cronbach Alpha değeri ise 0.87'dir. (Pekaar ve ark, 2017). Bu araştırmada Rotterdam Duygusal Zeka ölçeğinin her alt boyutu için Cronbach's Alpha değeri sırasıyla (0,91), (0,91), (0,86) ve (0,92) olarak yüksek bulunmuştur.

3.4. İşlem

Araştırmanın verileri, Hasan Kalyoncu Üniversitesi etik kurulundan gerekli izinler alındıktan sonra araştırma ölçeklerinin yazarları ile mail üzerinden iletişime geçilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Ölçekler çevrimiçi ortama aktarılarak internet üzerinden katılımcıların ölçekleri doldurması sağlanmıştır. Çalışmaya gönüllü bir şekilde katılmayı

kabul eden kişilere onam formunda araştırma ile ilgili gerekli bilgiler aktarılarak sırasıyla Demografik Bilgi Formu, Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği, Üst Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği, Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği- Çocuk Formu ve Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği'ni cevaplandırmaları istenmiştir.

3.5. Verilerin İstatistiksel Analizi

Verilerin analizi IBM SPSS-23 program ile gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra kayıp veri analizi yapılmış ve 1 kişi ölçeklerden birini doldurmadığı için veri setinden çıkarılmıştır. Daha sonra dağılımın uç değerlerine ve normalliğine bakılmış, -3 ile +3 aralığının dışındaki veriler analizden çıkartılmıştır. Altı adet verinin analizden çıkarılmasıyla 393 kişi üzerinden analize devam edilmiştir. Ölçeklerin normal dağılım koşulunu ne ölçüde karşıladığını belirlemek için çarpıklık ve basıklık katsayı puanlarına bakılmıştır. Elde edilen verilerde, değerlerin “-2, +2 arasında bulunmasından dolayı normal dağılım gösterdiğine karar verilmiştir (George ve Mallery, 2010). Değerler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Değişken	Boyutları	Basıklık	Çarpıklık
MKE	MKE	-0,121	-0,515
	KVB	0,736	-0,687
	DB	-0,464	-0,492
ÜBDB	PÇYDB	-0,080	-0,465
	ADB	-,0264	-0,532
	Baba- DS	-0,616	-0,355
	Baba-AK	-0,192	0,590
	Baba- R	1,761	1,447
AET	Anne- DS	-0,557	-0,507
	Anne- AK	-0,216	0,463

	Anne- R	1,760	1,432
	KDD	0,456	-0,610
	BDD	0,023	-0,531
DZ	KDK	-0,293	-0,318
	BDK	-0,209	-0,370

Verilerin analizinde araştırmanın amacına uygun olması açısından bağımlı değişken olan madde kullanma eğilimi ile algılanan ebeveyn tutumları, duygusal zeka ve üst biliş becerileri arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla ‘pearson korelasyon’ analizi yapılmıştır. Ayrıca genç yetişkinlerdeki madde kullanma eğiliminin algılanan ebeveyn tutumları, duygusal zeka ve üst biliş becerileri ile arasındaki ilişkiyi belirlemeye yarayan ‘çoklu regresyon’ analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz yönteminin seçilmesinin nedeni duygusal zeka, üst biliş becerileri ve algılanan ebeveyn tutumlarının madde kullanma eğilimi üzerindeki yordayıcılık düzeyini saptamaktır.

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğiliminin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını saptayabilmek için Bağımsız Örneklem T Testi yapılmıştır.

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğiliminin eğitim düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığını saptayabilmek için ise parametrik olmayan Mann- Whitney U analizi yapılmıştır.

Bunlara ek olarak genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi ile 18 yaşından önce bir gün içerisinde babalarıyla geçirdikleri zaman aralığı arasındaki ilişkiyi saptayabilmek amacıyla ‘spearman korelasyon’ analizi yapılmıştır. Madde kullanma eğiliminin baba ile geçirilen zaman aralığına göre farklılaşp farklılaşmadığını saptamak için ise Anova analizi yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırma probleminin çözümüne yönelik; araştırmaya dahil olan genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi, üst biliş düşünme becerisi, algılanan ebeveyn

tutumları ve duygusal zeka düzeylerine dair toplanan verilerin analizleri sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulgulara dair yorumlara yer verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alt problemlere göre sunulmuştur.

4.1. Madde Kullanma Eğilimi, Algılanan Ebeveyn Tutumları, Üst Biliş Düşünme Becerileri ve Duygusal Zekaya İlişkin Betimsel Değerler

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi, algılanan ebeveyn tutumları, üst biliş becerileri ve duygusal zekalarının ne düzeyde olduğunu gösteren ölçekler ve alt boyutlarından alınan puanlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçekler ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel Değerlerin Dağılımı

Ölçek	Alt boyutlar	N	\bar{X}	Ss	Min.	Max.
MKE	-	393	57,21	3,79	45	65
	KVB	393	16,15	2,75	5	20
ÜBDB	DB	393	20,17	3,51	11	25
	PÇYYDB	393	19,57	3,64	8	25
	ADB	393	15,47	2,71	6	20
	Baba- DS	393	18,80	5,18	7	28
	Baba- AK	393	19,47	5,81	9	36
KAET	Baba- R	393	10,37	3,73	7	25
	Anne- DS	393	20,73	4,75	8	28
	Anne-AK	393	20,55	5,59	9	36
DZ	Anne-R	393	10,21	3,49	7	25
	KDD	393	28,33	4,86	10	35
	BDD	393	27,72	4,82	12	35
	KDK	393	24,80	5,82	8	35
	BDK	393	26,76	5,43	7	35

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğiliminden aldıkları puanlar $57,21 \pm 3,79$ (Min=45; Maks=65) olarak saptanmıştır. Bu bulgulara göre katılımcıların madde kullanma eğilimlerinin yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Genç yetişkin bireylerin üst biliş becerilerini ölçen boyutlardan biri olan ‘‘karar verme becerisi’’ alt boyutundan aldıkları puan $16,15 \pm 2,75$ (Min=5; Maks=20), ‘‘düşünme becerisi’’ alt boyutundan aldıkları puan $20,17 \pm 3,51$ (Min=11; Maks=25), ‘‘problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi’’ alt boyutundan aldıkları puan $19,57 \pm 3,64$ (Min=8; Maks=25) ve ‘‘alternatif değerlendirme becerisi’’ alt boyutundan aldıkları puan $15,47 \pm 2,71$ (Min=6; Maks=20) olarak saptanmıştır.

Genç yetişkin bireylerin algıladıkları ebeveyn tutumlarını değerlendiren KAET-Çocuk Formu’nun babayla ilişkili ‘‘duygusal sıcaklık’’ alt boyutundan aldıkları puan $18,30 \pm 5,18$ (Min=7; Maks=28), ‘‘aşırı koruyuculuk’’ alt boyutundan aldıkları puan $19,47 \pm 5,81$ (Min=9; Maks=36) ve ‘‘reddedicilik’’ alt boyutundan aldıkları puan $10,37 \pm 3,73$ (Min=7; Maks=25) olarak saptanmıştır. Benzer şekilde anneye ilişkili ‘‘duygusal sıcaklık’’ alt boyutundan aldıkları puan $20,73 \pm 4,75$ (Min=8; Maks=28), aşırı koruyuculuk alt boyutundan aldıkları puan $20,55 \pm 5,59$ (Min=9; Maks=36) ve reddedicilik alt boyutundan aldıkları puan $10,21 \pm 3,49$ (Min=7; Maks=25) olarak saptanmıştır.

Genç yetişkin bireylerin duygusal zekalarına yönelik olan ‘‘kendi duygularını değerlendirme’’ alt boyutundan aldıkları puan $28,33 \pm 4,86$ (Min=10; Maks=35), ‘‘başkalarının duygularını değerlendirme’’ alt boyutundan aldıkları puan $27,72 \pm 4,82$ (Min=12; Maks=35), ‘‘kendi duygularını kontrol etme’’ alt boyutundan aldıkları puan $24,80 \pm 5,82$ (Min=8; Maks=35) ve ‘‘başkalarının duygularını kontrol etme’’ alt boyutundan aldıkları puan $26,76 \pm 5,43$ (Min=7; Maks=35) olarak saptanmıştır.

4.2. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Sosyodemografik Değişkenlerine İlişkin Bulgular

4.2.1. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulguları

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 4’ te gösterilmiştir.

Tablo 4. Madde Kullanma Eğiliminin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
	Kadın	258	57,73	3,47			
MKE	Erkek	135	56,23	4,18	3,775	391	,000

**p < 0,01

Tablo 4’ e bakıldığında araştırmaya 258 kadın ve 135 erkek genç yetişkinin katıldığı görülmektedir. Kadın ve erkeklerin madde kullanma eğilimi değişkenine dair aldıkları puanlar sırasıyla 57,73 ve 56,23’tür. Yapılan karşılaştırmada gruplar arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Kadın genç yetişkinlerin madde kullanma eğilimi düzeylerinin erkek genç yetişkinlerden yüksek olduğu tespit edilmiştir [t (391) = 3,775, p = 0,00 < 0,01]. Ancak Cohen’s etki büyüklüğünün (0.04) zayıf düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

4.2.2. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulguları

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimlerinin lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığı Mann Whitney U Testi ile incelenmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 5’ te gösterilmiştir.

Tablo 5. Madde Kullanma Eğiliminin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Betimsel Değerleri ve Mann Whitney U Analizi Sonuçları

Gruplar	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p	
MKE	Lisans	327	190,28	62221,50	8593,500	,009*
	Lisansüstü	66	230,30	15199,50		

Lisans eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların (Mdn = 57) madde kullanma eğilimleri ile lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların (Mdn = 59) madde kullanma

eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir, $U = 9593.50$, $z = -2,620$, $p < 0,01$. Etki büyüklüğünün ($r = -0,13$) orta olduğu görülmektedir.

4.3. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Babayla Geçirilen Zaman Aralığı Değişkenine İlişkin Bulguları

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimlerinin 18 yaşından önce bir gün içerisinde babayla geçirilen zaman aralığı ile arasındaki ilişkiyi saptamak için ‘spearman korelasyon’ analizi yapılmış ve ilgili sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Madde Kullanma Eğilimi ile Baba ile Geçirilen Zaman Aralığı Arasındaki Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

		18 Yaşından önce bir gün içerisinde baba ile geçirilen zaman aralığı
Madde Kullanma Eğilimi	Korelasyon katsayısı	,101*
	Sig (2 tailed)	,045
	N	393

* $p < 0,05$

On sekiz yaşından önce baba ile geçirilen zaman aralığı ile madde kullanma eğilimi arasındaki korelasyon analizi incelendiğinde; iki değişken arasında $r = 0.101$ pozitif yönlü ($p = 0,045$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimlerinin babayla geçirilen zaman aralığı ile arasında anlamlı bir korelasyon bulunması sonucunda madde kullanma eğiliminin baba ile geçirilen zaman aralığına göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak için ANOVA (tek yönlü varyans analizi) yapılmış ve ilgili sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Madde Kullanma Eğilimi ile Baba ile Geçirilen Zaman Aralığı Arasındaki ANOVA Sonuçları

Ölçek	Zaman aralığı	N	\bar{X}	Ss	Varyans kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p
	1 saatten az	104	56,63	3,85					1,723	,162
Gruplar										

	1-2 saat	112	57,42	4,04	arası	73,891	3	24,630
MKE	3-4 saat	86	57,04	3,82				
	4 saatten fazla	91	57,80	3,29	Grup içi	5561,580	389	14,297

Tablo 7'ye bakıldığında araştırmaya katılan 393 genç yetişkinden 104'ünün baba ile geçirdiği zaman aralığı 1 saatten az, 112'sinin baba ile geçirdiği zaman aralığı 1-2 saat, 86'sının baba ile geçirdiği zaman aralığı 3-4 saat ve 91'inin baba ile geçirdiği zaman aralığı 4 saatten fazladır. Bu analiz sonucuna göre; genç yetişkinlerin madde kullanma eğilimlerinin, 18 yaşından önce bir gün içerisinde baba ile geçirdikleri zamana göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Aynı zamanda eta kare etki büyüklüğünün (0,013) küçük olduğu bulunmuştur.

4.5. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Üst-Biliş Düşünme Becerisi ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulguları

Araştırmada incelenmek istenen genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi ve üst-biliş düşünme becerileri arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda veriler normal dağılım gösterdiği için belirtilen değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre değişkenlere ilişkin betimsel değerler Tablo 8' de gösterilmiştir.

Tablo 6. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimi ile Üst Biliş Düşünme Becerileri Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	MKE	ÜB-KVB	ÜB-DB	ÜB-PÇYDB	ÜB-ADB
MKE	r	1			
	p				
	N	393			
ÜB-KVB	r	-,053	1		
	p	,297			
	N	393	393		

ÜB-DB	r	-,122*	,553**	1		
	p	,016	,000			
	N	393	393	393		
ÜB-PÇYDB	r	-,127*	,478**	,720**	1	
	p	,012	,000	,000		
	N	393	393	393	393	
ÜB-ADB	r	,001	,658**	,668**	,610**	1
	p	,979	,000	,000	,000	
	N	393	393	393	393	393

**p< 0,01 *p < 0,05

Tablo 8'e göre madde kullanma eğilimi ile üst biliş düşünme becerileri değişkeninin alt boyutları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; madde kullanma eğilimi ile düşünme becerisi ($r = -0,122$, $p < 0,05$) arasında ve problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi ($r = -0,127$, $p < 0,05$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ancak madde kullanma eğilimi ile karar verme becerisi ($r = 0,053$, $p > 0,05$) ve alternatif değerlendirme becerisi ($r = 0,001$, $p > 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon olmadığı görülmektedir.

4.6. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulguları

Araştırmada incelenmek istenen genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi ve anne ve babaya dair algılanan ebeveyn tutumları arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda veriler normal dağılım gösterdiği için belirtilen değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre değişkenlere ilişkin betimsel değerler Tablo 9' da gösterilmiştir.

Tablo 9. Madde Kullanma Eğilimi ile Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	MKE	Baba-DS	Baba-AK	Baba-R	Anne-DS	Anne-AK	Anne-R
MKE	r	1					

	P							
	N	393						
Baba-DS	r	,186**	1					
	p	.000						
	N	393	393					
Baba-AK	r	-,275**	-,113*	1				
	p	,000	,025					
	N	393	393	393				
Baba-R	r	-,331**	-,497**	,493**	1			
	p	,000	,000	,000				
	N	393	393	393	393			
Anne-DS	r	,113*	,683**	-,064	-,251**	1		
	p	,025	,000	,207	,000			
	N	393	393	393	393	393		
Anne-AK	r	-,207**	-,149**	,774**	,412**	-,129*	1	
	p	,000	,003	,000	,000	,010		
	N	393	393	393	393	393	393	
Anne-R	r	-,239**	-,312**	,311**	,620**	-,463**	,511**	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	393	393	393	393	393	393	393

**p < 0,01 *p < 0,05

Tablo 9'a göre madde kullanma eğilimi ve algılanan ebeveyn tutumlarının alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında madde kullanma eğilimi ile babaya dair algılanan duygusal sıcaklık boyutu ($r = 0,186$, $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu,

babaya dair algılanan aşırı koruyuculuk boyutu ($r = -0,275$, $p < 0,01$) ile arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve babaya dair algılanan reddedicilik boyutu ile arasında $r = -0,331$, $p < 0,01$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Madde kullanma eğilimi ile algılanan anne tutumları arasındaki ilişkiye bakıldığında; madde kullanma eğilimi ile anneye dair algılanan duygusal sıcaklık boyutu ($r = 0,113$, $p < 0,05$) ile arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, anneye dair algılanan aşırı koruyuculuk boyutu ($r = -0,207$, $p < 0,01$) ile arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve anneye dair algılanan reddedicilik boyutu ile arasında ($r = -0,239$, $p < 0,01$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.7. Genç Yetişkin Bireylerin Madde Kullanma Eğilimlerinin Duygusal Zeka ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulguları

Araştırmada incelenmek istenen genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi ile duygusal zeka ve alt boyutları arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda veriler normal dağılım gösterdiği için belirtilen değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre değişkenlere ilişkin betimsel değerler Tablo 10’ da gösterilmiştir.

Tablo 7. Madde Kullanma Eğilimi ile Duygusal Zeka ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	MKE	DZ-KDD	DZ-BDD	DZ-KDK	DZ-BDK
MKE	r 1				
	p				
	N 393				
DZ-KDD	r ,129*	1			
	p ,010				
	N 393	393			
DZ-BDD	r -,065	,362**	1		
	p ,201	,000			
	N 393	393	393		
	r ,067	,314**	,236**	1	

DZ-KDK	p	,187	,000	,000		
	N	393	393	393	393	
DZ-BDK	p	,000	,000	,000	,000	
	N	393	393	393	393	393
	r	-,201**	,289**	,499**	,257**	1

**p < 0,01 *p < 0,05

Tablo 10'a bakıldığında; madde kullanma eğilimi ile duygusal zekanın alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde madde kullanma eğilimi ile kendi duygularını değerlendirme alt boyutu ($r=0,129$, $p < 0,05$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, başkalarının duygularını kontrol etme alt boyutuyla ise ($r= -0,201$, $**p < 0,01$) negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak madde kullanma eğilimi ile başkalarının duygularını değerlendirme ($r= -0,065$, $p>0,05$) ve kendi duygularını kontrol etme ($r= 0,067$, $p>0,05$) alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulunmamaktadır.

4.8. Regresyon Analizi Bulguları

4.8.1. Üst biliş düşünme becerileri madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?

Üst biliş düşünme becerilerinin, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Verilerin homojen olup normal dağılım göstermesi, üst biliş düşünmenin alt boyutları olan düşünme becerisi ve problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi ile madde kullanma eğilimi arasında korelasyonel bir ilişki olmasından dolayı Çoklu Regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar alt boyutlara göre sırasıyla verilmiştir.

Tablo 11. Madde Kullanma Eğilimi İle Üst Biliş Düşünce Becerisi Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	S.h	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	59,523	1,296	-	45,913	,000**		
ÜB-KV	-,068	,093	-,049	-,730	,466	-,053	-,037
ÜB-DB	-,151	,087	-,139	-1,741	,082	-,122	-,088
ÜB-PÇYDB	-,134	,077	-,128	-1,725	,085	-,127	-,087

ÜB-ADB	,187	,098	,145	1,649	,080	,010	,83
R=,170	R ² =,030						
F(4,388) =3,635 p=0,060							

**p < 0,01 *p < 0,05

Tablo 11' e bakıldığında madde kullanma eğilimi ile üst biliş düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı [$R = 0,170$, $R^2 = 0,03$, $p > 0,05$] ve üst biliş düşünme becerisinin madde kullanma eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %3'ünü açıkladığı görülmektedir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin madde kullanma eğilimi üzerindeki görece önem sırası; alternatif değerlendirme becerisi ($\beta = ,145$), düşünme becerisi ($\beta = -,139$), problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi ($\beta = -,128$) ve karar verme ($\beta = -,049$) boyutlarıdır. Regresyon katsayısının sonuçlarına ilişkin t testi sonuçları değerlendirildiğinde alternatif değerlendirme becerisi, karar verme, düşünme becerisi ve problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi boyutlarının yordayıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

4.8.2. Algılanan ebeveyn tutumları madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?

4.8.2.1. Algılanan baba tutumları madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?

Algılanan baba tutumlarının, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Verilerin homojen olup normal dağılım göstermesi, algılanan baba tutumları alt boyutları olan duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk ve reddedicilik ile madde kullanma eğilimi arasında korelasyonel bir ilişki olmasından dolayı Çoklu Regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar alt boyutlara göre sırasıyla verilmiştir.

Tablo 12. Madde Kullanma Eğilimi ile Algılanan Baba Tutumları Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	S.h	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	60,822	1,188	-	51,194	,000		
Baba-DS	,041	,041	,056	1,002	,317	,186	,051

Baba-AK	-,102	,036	-,157	-2,842	,005*	-,275	-,143
Baba-R	-,230	,064	-,226	-3,568	,000**	-,331	-,178
R=,358	R ² =,128						
F(3,389)	p=0,000						
=19,063							

**p < 0,01 *p < 0,05

Tablo 12'ye bakıldığında madde kullanma eğilimi ile babaya yönelik algılanan ebeveyn tutumlarının arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu [$R = 0,190$, $R^2 = 0,036$, $p < 0,05$] ve algılanan ebeveyn tutumları boyutlarının madde kullanma eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %13'ünü açıkladığı görülmektedir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin madde kullanma eğilimi üzerindeki göreceli önem sırası; baba-reddedicilik ($\beta=-,226$), baba-aşırı koruyuculuk ($\beta=-,157$), baba-duygusal sıcaklık ($\beta=,056$) boyutlarıdır. Regresyon katsayısının sonuçlarına ilişkin t testi sonuçları değerlendirildiğinde aşırı koruyuculuk ve reddedicilik boyutlarının yordayıcı olduğu görülmektedir. Ancak duygusal sıcaklık boyutunun yordayıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

4.8.2.2. Algılanan anne tutumları madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?

Algılanan anne tutumlarının, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Verilerin homojen olup normal dağılım göstermesi, algılanan anne tutumları alt boyutları olan duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk ve reddedicilik ile madde kullanma eğilimi arasında korelasyonel bir ilişki olmasından dolayı Çoklu Regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar alt boyutlara göre sırasıyla verilmiştir.

Tablo 13. Madde Kullanma Eğilimi ile Algılanan Anne Tutumları Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	S.h	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	60,422	1,363	-	44,325	,000		
Anne-DS	,015	,045	,019	,337	,736	,113	,017
Anne-AK	-,079	,039	-,117	-2,032	,043*	-,207	-,102

Anne-R	-,185	,070	-,171	-2,648	,008*	-,239	-,133
R=,259	R ² =,067						
F(3,389) =9,318	p=0,000						

**p< 0,01 *p < 0,05

Tablo 13'e bakıldığında madde kullanma eğilimi ile anneye yönelik algılanan ebeveyn tutumlarının alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu [R = 0,259, R² = 0,067, p<0,05] ve algılanan ebeveyn tutumları boyutlarının madde kullanma eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %7'sini açıkladığı görülmektedir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin madde kullanma eğilimi üzerindeki göreceli önem sırası; anne-reddedicilik (β =-,171), anne-aşırı koruyuculuk (β =-,117), anne-duygusal sıcaklık (β =,019) boyutlarıdır. Regresyon katsayısının sonuçlarına ilişkin t testi sonuçları değerlendirildiğinde aşırı koruyuculuk ve reddedicilik boyutlarının yordayıcı olduğu görülmektedir. Ancak duygusal sıcaklık boyutunun yordayıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

4.8.3. Duygusal zeka madde kullanma eğilimini yordamakta mıdır?

Duygusal zekanın, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Verilerin homojen olup normal dağılım göstermesi, duygusal zekanın alt boyutları olan kendi duygularını değerlendirme ve başkalarının duygularını kontrol ile madde kullanma eğilimi arasında korelasyonel bir ilişki olmasından dolayı Çoklu Regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar alt boyutlara göre sırasıyla verilmiştir.

Tablo 14. Madde Kullanma Eğilimi Duygusal Zeka Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	S.h	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	57,144	1,388	-	41,159	,000		
DZ-KDD	,146	,042	,188	3,469	,001**	,129	,173
DZ-BDD	-,015	,046	-,019	-,324	,746	-,065	-,016
DZ-KDK	,052	,034	,081	1,544	,123	,067	,078

DZ-BDK	-,186	,040	-,266	-4,659	,000**	-,201	-.230
R=,290	R ² =,084						
F(4,388) =8,925	p=0,000						

**p < 0,01 *p < 0,05

Tablo 14'e bakıldığında madde kullanma eğilimi ile duygusal zekanın alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu [$R = 0,290$, $R^2 = 0,084$, $p < 0,01$] ve duygusal zekanın madde kullanma eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %8'ini açıkladığı görülmektedir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin madde kullanma eğilimi üzerindeki görelî önem sırası; başkalarının duygularını kontrol ($\beta = -,266$) ve kendi duygularını değerlendirme ($\beta = ,188$), kendi duygularını kontrol ($\beta = ,081$) ve başkalarının duygularını değerlendirme ($\beta = -,019$) boyutlarıdır. Regresyon katsayısının sonuçlarına ilişkin t testi sonuçları değerlendirildiğinde kendi duygularını değerlendirme ve başkalarının duygularını kontrol boyutlarının yordayıcı olduğu görülmektedir. Ancak başkalarının duygularını değerlendirme ve kendi duygularını kontrol boyutlarının yordayıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde çalışma sonucunda elde edilen bulgular ile literatürde daha önce yapılan çalışmaların karşılaştırmalı olarak tartışılmasına yer verilmiştir. Bu araştırmada genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri, üst biliş düşünme becerileri, algılanan ebeveyn tutumları, de duygusal zeka arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimi ile 18 yaşından önce babalarıyla geçirdikleri zaman arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma sonucunda, örneklem grubumuzun “madde kullanma eğilimi” ortalaması $57,21 \pm 3,79$ (Min=45; Maks=65) olarak saptanmıştır. Sonuca göre örneklem grubumuzun genel olarak madde kullanma eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kadın genç yetişkinlerin madde kullanma eğilimi düzeylerinin erkek genç yetişkinlerden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguların sebepleri arasında yaşadığımız toplumda karşılaştığımız genel stres faktörlerini göstermek mümkündür. Ayrıca bu çalışmanın Covid-19 Salgını döneminde yapılmış olması sebebiyle bu eğilimin yüksek çıkmasının beklenen bir sonuç olduğu

düşünülmüştür. Buna ek olarak, kişilerin çalışmaya katılım sağlaması için araştırmanın duyurusunun online olarak, sosyal medya üzerinden yapılmış olması, kişilerin gönüllük esasına dayanarak bu online bağlantıya tıklayıp ölçekleri doldurmuş olmaları, duyuruda araştırmanın amacı ve ölçüm yaptığı değişkenlere dair bilgi verilmesi nedeniyle bu çalışmaya katılım gösteren kişilerin de halihazırda bu konuya dair merakı veya yatkınlığı olan, yakınlarında madde kullanımı öyküsü olan ya da kendisinde madde kullanma eğilimi olup olmadığını merak eden kişiler olabileceği, dolayısıyla da katılımcı grubun MKE puanlarının yüksek çıkmış olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca örneklem dağılımına bakıldığında kadınların (258) erkek (135) katılımcıların sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların sosyal medya kullanımı ve anket/ölçek doldurma eğilimlerinin daha fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda kadınların madde kullanma eğiliminin erkeklere göre fazla çıkması beklenen bir sonuç olarak görülmüştür.

Araştırmalar, COVID-19 pandemisi sırasında madde kullanımı ve kötüye kullanımında önemli bir artış olduğunu ve madde kullanımının/istismarının COVID-19 ile ilgili kaygıyla başa çıkmanın yaygın olarak bildirilen bir yolu olduğunu göstermektedir (Taylor, Paluszek, Rachor, McKay ve Asmundson, 2021). Dünya Sağlık Örgütü tarafından Covid-19 salgınının pandemi olarak kabul edilmesi ve ilan edilmesi üzerine tüm dünyada izolasyon, karantina ve geçici kapanmalar gibi önlemler almıştır. Bu önlemler salgını önlemek için atılmış gerekli adımlar olsa da salgın sebebiyle insanlar üzerinde oluşan korku ve anksiyeteyi de beslemiştir. Dolayısıyla salgın sürecinin ve alınmış olan bu önlemlerin insanlar üzerinde bazı olumsuz psikolojik, sosyal ve ekonomik neticeleri olacağı bilinmektedir (Işıklı, 2020). Salgın nedeniyle bireylerin sosyal yaşamları, diğerleriyle ilişkileri ve ekonomik yaşamları olumsuz etkilenmiş ve neredeyse tüm dünyada yaşam rutinleri değişmiştir (Hatun, Dicle ve Demirci, 2020).

Ayrıca geçmişte işsizlikteki artışın madde kullanma eğilimini arttırdığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Asan, Tıkır, Okay ve Göka, 2015; Türkcan, 1998; Zorlu, Türk, Manavgat, Karadas ve Gülseren, 2011). Bu durum da göz önüne alınarak Covid-19 döneminde yaşanan ekonomik zorluklar ve işsizlikteki artışın da bu çalışmanın sonucunu etkilemiş olabileceği düşünülmüştür.

Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda, kadınların madde kullanma eğilimi puanlarının ($\bar{X}=57,73$), erkeklerin madde kullanma eğilimi puanlarından ($\bar{X} =56,23$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili literatür

incelendiğinde, cinsiyetin madde kullanma eğilimi üzerindeki etkisini içeren farklı çalışmalar bulunmaktadır. Benzer şekilde kadınların madde kullanma eğilimleri erkeklerden yüksek bulunmuştur (Çolak, 2020; Çolak ve Ünal, 2020). Bu çalışmanın sonuçları da bu araştırmalarla paralellik göstermektedir. Diğer taraftan, ilgili literatür incelendiğinde erkekler ve kadınların madde kullanma eğilimi arasında fark bulunmayan araştırmalar da mevcuttur (Öz ve Alkeveli, 2018). Kılıç ve Uzunçakmak'ın çalışmalarında ise erkeklerin madde kullanma eğilimi kadınlardan daha yüksek çıkmıştır (Kılıç ve Uzunçakmak, 2020). Ancak bu çalışmaların lise veya üniversite öğrencileri üzerine yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir (Bülbül ve Odacı, 2018; Öz ve Alkeveli, 2018; Çolak, 2020; Kılıç ve Uzunçakmak, 2020). Alanda genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu araştırmada, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğilimleri, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermiştir. Lisansüstü eğitim düzeyinde olan kişilerin madde kullanma eğilimi puanlarının lisans mezunlarından yüksek olduğu ve daha iyi bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

Kişilerin yaşla birlikte karşılaştığı bilişsel, fiziksel ve duygusal değişimlerin yanı sıra yaşla birlikte her dönem toplumsal açıdan kişiden beklenen sosyal sorumluluk ve görevler kişilerin devamlı yeni şartlara adapte olmasını gerektirmektedir. Zaman zaman bu yeni şartlar kişinin istediği değişimler olsa da kişinin başa çıkma yöntemlerine de bağlı olmakla birlikte yeni bir stres kaynağı haline de gelebilmektedir (Uludağlı, 2017). Bu yeni şartlardan biri de ergenlik döneminden yetişkinliğe geçiştir. Bu geçiş döneminde kişinin birçok değişime uyum sağlaması gerekir. Bu dönemde kişi; öğrenci statüsünden ayrılıp işe girme, ebeveynlerinden ayrılıp bağımsız olma, evlenme, anne baba olma ya da toplum içindeki diğer sosyal rollerini gerçekleştirme gibi beklentilerle karşılaşır (Bell ve Lee 2006). Ayrıca çalışıyor olmak kişilerin üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Çalışmak kişilerin sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratıyor olsa da iş ve aile hayatı arasındaki sorunlar kişiler için zorlayıcı olabilmektedir. Bu zorluklar fiziksel sağlığı olumsuz etkilemekle birlikte, depresyona ve ağır alkol tüketimine neden olabilmektedir (Wang ve ark. 2010; Uludağlı, 2017).

Bu bilgilerden yola çıkarak; bu çalışmada da yüksek lisans mezunu kişilerin lisans mezunlarına göre madde kullanma eğilimi puanlarının yüksek çıkmasında toplumsal açıdan kişiden beklenen rol ve sorumlulukların artmasıyla evli olmak, anne baba olmak, akademik

çalışmalara devam ediyor olmanın yarattığı stres, iş ve aile yaşamı arasındaki çatışmalar gibi faktörlerin psikolojik iyilik hallerine zarar verdiği için madde kullanımına yönelmelerinde etkili olabileceği düşünülmüştür (Uludağlı,2017).

Literatüre bakıldığında madde kullanımı üzerinde anne ve babanın eğitim düzeyinin etkisini incelemiş olan araştırmaların bulunduğu görülmektedir (Kapudere, 2020; Kılıç ve Uzunçakmak, 2020; Öz ve Alkeveli, 2018; Matin ve ark., 2014; Tot ve ark., 2004). Ancak madde kullanma eğilimi ve kişinin eğitim düzeyinin ilişkisi gösteren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Daha derinlemesine sonuçlar elde edebilmek için madde kullanma eğilimi ile yaş, eğitim durumu gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen yeni araştırmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, genç yetişkin bireylerin madde kullanma eğiliminin 18 yaştan önce baba ile geçirilen zaman aralığı değişkeni ile korelasyonlu olduğu ancak geçirilen zaman aralığına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Literatüre bakıldığında genç yetişkinlerden ziyade daha küçük yaş gruplarında baba katılımı, baba rolü ve çocuk gelişimine etkisi, baba katılımının ergen ruh sağlığına etkisi gibi başlıkları ele alan çalışmaların bulunduğu göze çarpmaktadır (Carlson, 2006; Cookston ve Finlay, 2006; Taşkın, 2011; Kuzucu, 2011; Kuzucu ve Özdemir, 2013; Şahin, Çoşgun, A.Kılıç, 2017). Yapılan çalışmalar, baba çocuk arasındaki etkileşimin ve babanın aktif katılımının çocuğun akademik başarısı, daha az suça yönelmesi ve madde bağımlılığında azalma, bilişsel gelişim, davranış ve duygu düzenleme, sosyal gelişim gibi çocuğun hayatına birçok alanda olumlu katkısının olduğuna değinmektedir (Şahin, Çoşgun, A.Kılıç, 2017). Ayrıca babanın çocuğun gelişim sürecinde dahil olmaması ve babanın yokluğunun çocuğun psikososyal gelişimi üzerinde olumsuz etkiler doğurduğu bilinmektedir (Flouri, 2005).

Lamb'e göre de; babaların çocuklarıyla birlikte geçirdikleri zamanda artışın söz konusu olmasının çocuklar üzerinde de önemli bir değişimi beraberinde getirmektedir. Bu alanda yapılmış çalışmalar babaların çocuk üzerindeki etkisinin onlarla birlikte geçirdikleri süre ile ilintili olduğunu göstermektedir. Ancak bu sürenin niceliğinden çok niteliğinin önemli olduğu unutulmamalıdır (Lamb'den [2000] aktaran Gürşimşek, Kefi ve Girgin, 2007).

Ancak ilgili literatürde kişilerin madde kullanma eğilimleri ile çocukken babalarıyla geçirdikleri zaman arasındaki ilişkiyi inceleyen ya da destekleyen bir çalışma bulunamamıştır.

Yeni yapılacak olan çalışmalarla bu değişkenlerin incelenebilir olduğu düşünülmüştür. Ayrıca boylamsal bir çalışma olmayıp şu an genç yetişkinlikte olan kişilerden Likert tipinde sorularla alınan cevaplar üzerinden bu çıkarım yapıldığı için boylamsal çalışmaların ya da hem babalar hem de çocuklarıyla yapılacak yüz yüze görüşmelerin daha sağlam istatistiksel ilişkiler bulabilmek için faydalı olabileceği düşünülmüştür (Kuzucu, 2011: 86).

Araştırmaya katılan genç yetişkinlerin üst biliş düşünme becerilerinin madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığını incelemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar, üst biliş düşünme becerilerinin alt boyutlarından ‘düşünme becerisi’ ve ‘problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi’ boyutları ile madde kullanma eğilimi arasında negatif anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Ancak üst biliş düşünme becerisi boyutlarının madde kullanma eğilimini yordamadığı saptanmıştır.

Literatürde, madde kullanımı ve madde kullanım bozukluğu ile üst biliş düşünme (Toneatto, 1999) üst bilişsel inançlar (Spada ve ark., 2013; Outcalt ve ark., 2016) arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı araştırmalar bulunmaktadır. Alghasemi ve arkadaşlarının üst biliş ve mükemmelliyetçiliğin bağımlılığın psikolojik sonuçlarıyla ilişkisini inceledikleri çalışmalarında üst biliş ve psikolojik sonuçların anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu ve yüksek düzeyde üstbilişin olumsuz psikolojik sonuçları arttırdığını belirtmişlerdir (Alghasemi, Ahmadi ve Kiamarsı, 2007).

Üst bilişin boyutları ile psikopatoloji arasındaki bağlantıya dikkat çeken, bağımlılık yapan davranışlar içinde üst bilişlerin birçok bağımlılık türünü öngördüğünü gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Wells 2013; Spada, Caselli ve Wells 2009; Spada, Zandvoort ve Wells 2007; Mansueto ve diğerleri 2016; Spada ve Marino, 2017). Ayrıca bazı uyumsuz üst bilişlerin endişe ve ruminasyon gibi olumsuz duygularda artışa neden oldukları için uyumsuz başa çıkma yöntemlerinin aktivasyonuna neden olduğunu ve kişilerin istenmeyen duygusal durumları kontrol edebilmek için problemleri internet kullanımı gibi uyumsuz davranışlara yönelebildiklerini belirten çalışmalar mevcuttur (Spada ve ark. 2008; Spada ve Marino, 2017).

Toneatto (1999) da üstbilişsel değişkenlerin yaygın olarak, çocukların problem çözme becerilerini nasıl kazandıklarını, zihinsel süreçlerini nasıl izlediklerini ve düzenlediklerini ya da yetenekleri hakkında bilgi edindiklerini anlamak için kullandığının, yetişkinlerde üst biliş önemli ölçüde daha az ilgi gösterildiğinin ancak üstbilişin, madde kötüye kullanımı ve bağımlılığının bilişsel analizlerinde özel bir öneme sahip olduğunun altını çizmektedir.

Genel olarak literatürdeki çalışmalara bakıldığında madde kullanma eğilimi ile üst biliş ilişkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada anlamlı bir ilişki bulunmamış olsa da üst bilişin önceki benzer çalışmalardan da yola çıkarak madde kullanma eğilimi üzerinde etkili olabileceği ve farklı örneklemlerde farklı ölçeklerle yapılacak olan çalışmaların alana katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

Araştırmaya katılan genç yetişkinlerin algılanan ebeveyn tutumlarının madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığını incelemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerde anne ve babaya yönelik algılanan tutumlar olarak iki ayrı boyutta incelenmiştir. Sonuçlar, babaya dair algılanan ‘duygusal sıcaklık’ boyutuyla madde kullanma eğilimi arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunduğunu, ‘aşırı koruyuculuk’ ve ‘reddedicilik’ boyutlarıyla negatif anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlara göre algılanan baba tutumları madde kullanma eğilimi üzerindeki toplam varyansın %13’ünü açıklamaktadır. Ancak madde kullanma eğilimini aşırı koruyuculuk ve reddedicilik alt boyutlarının yordadığı, duygusal sıcaklık boyutunun yordamadığı saptanmıştır.

Madde kullanma eğilimi ve anneye dair algılanan ebeveyn tutumları arasındaki regresyon sonuçları ise anneye dair algılanan ‘duygusal sıcaklık’ boyutuyla madde kullanma eğilimi arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunduğunu, ‘aşırı koruyuculuk’ ve ‘reddedicilik’ boyutlarıyla negatif anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlara göre algılanan anne tutumları madde kullanma eğilimi üzerindeki toplam varyansın %7’sini açıklamaktadır. Ancak madde kullanma eğilimini aşırı koruyuculuk ve reddedicilik alt boyutlarının yordadığı, duygusal sıcaklık boyutunun yordamadığı saptanmıştır.

Daha önce yapılmış olan ve depresyon, psikopatoloji, davranış problemleri, madde bağımlılığı gibi değişkenleri içeren bazı çalışmalarda baba reddinin yordayıcılığının anne reddinden daha yüksek olduğuna dikkat çekilmektedir (Fowler, 1990; Campo ve Rohner, 1992; Bircan ve Erden, 2011). Bu çalışmada da anne ve baba için algılanan tutumlara dair bulgulara ayrı ayrı bakıldığında madde kullanma eğilimindeki varyansın baba tutumları üzerinden daha iyi açıklandığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde daha önce reddedici, duygusal sıcak ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumlarının bireylerin benlikleri, kişilik özellikleri ve birçok psikiyatrik bozukluk üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin duygusal sıcak ebeveyn tutumundaki düşüklüğün ve reddedici ebeveyn tutumundaki yüksekliğin; haz bağımlılığı,

nevrotiklik gibi özelliklerle ve öz denetim, psikososyal uyum sorunları, düşük benlik saygısı gibi kavramlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Arrindell ve ark., 2005; Schlette ve ark., 1998; Baker ve Hoelger, 2012; Niditch ve Varela, 2012). Ayrıca ebeveynlerin aşırı koruyucu ve reddedici algılanmasının depresyon, somatizasyon gibi psikiyatrik sorunlarla ilişkili olduğu belirten çalışmalar da mevcuttur (Richter ve Eisemann, 2001; Oldehinkel ve ark., 2006; Penelo ve ark., 2010). Depresyonda sıklıkla karşılaşılan umutsuzluk duygusunun etkisiyle de madde kullanımına başvurulabildiği bilinmektedir (Bolland ve ark., 2003; Ercan, 2013; Çolak, 2020).

Bu bilgilerden yola çıkarak bu çalışmada da reddedici ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumunun madde kullanma eğilimi üzerinde pozitif yönlü yordayıcı olması beklenmiş ancak beklenmedik bir sonuç olarak negatif yönde yordayıcılık bulunmuştur. Algılanan baba ve anne tutumunun aşırı koruyucu ve reddedici olması madde kullanma eğilimini azaltmaktadır.

Ancak madde bağımlılığı ve aile içi ilişkilerdeki disiplin ve kontrol üzerine çalışmış olan daha önceki araştırmaların sonuçlarında da çelişkilerin yer aldığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda madde kullanan ergenlerin aile ortamının daha az kontrollü ve serbest olduğu, bazı çalışmalarda ise aşırı kontrollü olduğu, madde kötüye kullanımı olan ergenlerde ebeveynlerinin aşırı kontrollü ve müdahale edici oldukları görülmektedir (Denton ve Kampfe, 1994). Ancak ebeveyn kontrolünün ergenlerin alkol kullanımı engellediğini, yüksek ebeveyn kontrolünün sigara, alkol ve esrar kullanımı oldukça azalttığını, ebeveynleri tarafından daha az kontrol edilenlerin madde kullanımına daha fazla eğilim gösterdiklerine dair bulgular da yer almaktadır (Borawski ve ark., 2003; Van der Vorst ve ark. 2006'dan; Akt., Bircan ve Erden, 2015).

Bu çalışmada elde edilen sonuçların önceki çalışmalardan farklılaşmasının sebeplerinden birinin daha önce yapılmış olan çalışmaların ergenler veya üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiş olması ve bu bireylerin algıladıkları ebeveyn tutumlarının genç yetişkin örnekleminden farklılaşması olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca daha önce yapılan çalışmaların madde bağımlılığı üzerine yapılmış çalışmalar olmasının da önemli bir farklılık olduğu düşünülmektedir. Madde kullanma eğilimi üzerine kültürel değerleri de göz önüne alarak yapılacak olan yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca bu çalışmada araştırmaya katılan genç yetişkinlerin duygusal zekalarının madde kullanma eğilimini yordayıp yordamadığını incelemek amacıyla çoklu regresyon

analizi yapılmıştır. Sonuçlar, duygusal zekanın ‘kendi duygularını değerlendirme’ boyutu ile madde kullanma eğilimi (MKE) arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğunu, ‘başkalarının duygularını kontrol etme’ boyutuyla negatif anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlara göre duygusal zeka madde kullanma eğilimi üzerindeki toplam varyansın %8’ini açıklamaktadır. Madde kullanma eğilimini kendi duygularını değerlendirme ve başkalarının duygularını kontrol etme alt boyutlarının yordadığı, başkalarının duygularını değerlendirme ve kendi duygularını kontrol boyutlarının yordamadığı saptanmıştır. Analiz sonucuna göre kendi duygularını değerlendirme becerisi arttıkça madde kullanma eğiliminin de arttığı, başkalarının duygularını kontrol etme becerisi arttıkça madde kullanma eğiliminin azaldığı belirlenmiştir.

Duygusal zeka çalışmaları önceleri daha çok yetişkinler üzerine gerçekleştirilmiş ancak duygusal zekanın gelişimsel bir süreç olarak incelenebileceği fark edildikten sonra ergenler üzerine yapılan çalışmalara ağırlık verilmiştir (Brackett, Rivers ve Salovey, 2011). Alan yazın incelendiğinde son yıllarda yapılan çalışmaların ergenler üzerinde yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında duygusal zeka ile bağımlılık üzerine yapılan çalışmaların akıllı telefon bağımlılığı (Demir, 2018; Y. Kaypaklı, 2018), internet bağımlılığı (Parker, Taylor, Eastabrook, Schell ve Wood, 2008; Sezen ve Murat, 2018) gibi başlıklar üzerine olduğu görülmektedir. Çalışmalar sonucunda duygusal zekası yüksek olan ergenlerin madde, internet, telefon bağımlılığının daha az olduğu görülmektedir. Ulutaş ve arkadaşlarının (2019) teknoloji bağımlılığı ve duygusal zeka arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada da duygusal zekanın ‘kendi duygularını değerlendirme’ alt boyutunun teknoloji bağımlılığının bazı alt boyutları ile pozitif yönlü ilişkili ve yordayıcı olduğu bulunmuştur (Ulutaş, Çoşanay ve Emre, 2019).

Duygusal zekanın kendi duygularını değerlendirme (KDD) boyutu, deneyimlenen duygunun farkına varmak, karmaşık duygular içindeyken o duyguları ayırt edebilmek ve yaşanan duygunun sebeplerine dair açıklama getirebilmektedir (Tanrıöğen ve Türker, 2019). Bu çalışmada KDD boyutu ile MKE arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve MKE üzerinde yordayıcı olduğu saptanmıştır.

Duygusal zekanın başkalarının duygularını kontrol etme (BDK) boyutu ise başkalarının duyguları üzerindeki etkiye işaret eder. Başka birinin duygusunu değiştirmeyi sağlayabilmek, başkalarının duygu durumunu iyileştirmek için yapılması gerekenleri bilmek gibi becerileri içerir (Tanrıöğen, Türker, 2019). Alan literatürü incelendiğinde BDK boyutu

ile madde kullanma eğilimi arasındaki ilişkiyi gösteren bir çalışmaya rastlanmamıştır ancak BDK becerisi arttıkça madde kullanma eğiliminin azalmasının olası açıklamasının; kişinin BDK becerisi sayesinde iyi kişilerarası ilişkilere sahip olabileceği ve bu bireylerin madde kullanma eğilimlerinin daha az olabileceği düşünülmüştür. Ancak bu olasılığın yeni araştırmalarla desteklenerek argüman olarak sunulabileceği düşünülmüştür.

Kişilerin kaygılarını azaltabilmek veya yaşadıkları duygularını değiştirmek için madde kullanımına yöneldikleri bilinmektedir. Özellikle kolaylıkla duygu düzenlemesi yapamayan kişiler hoş olmayan duygularla sağlıklı bir şekilde baş edemedikleri ve dürtülerini kontrol etmekte zorlandıkları için amaç odaklı davranmakta da zorlanabilmektedirler. Dolayısıyla kritik durumlarda madde kullanımına yönelebilmektedirler (Ögel, 2010; Bradizza ve ark., 2006; Arabacı ve ark., 2018). Bu nedenle de madde bağımlılığını önleme konusunda duygu düzenleme oldukça önemli bir role sahiptir (Arabacı, A.Dağlı ve Taş, 2018). Dolayısıyla kişinin kendi duygularını ifade etme, duygularını anlamlandırabilme, kendisinin ve başkalarının duygularını düzenleme gibi becerileri barındıran duygusal zekanın madde kullanma eğilimi konusunda önemli bir yordayıcı olabileceği ancak bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

ÖNERİLER

- Bu çalışmada madde kullanma eğiliminin üst biliş düşünme becerisi, algılanan ebeveyn tutumları ve duygusal zeka ile ilişkisi incelenmiş ancak literatürde bu değişkenlerin birbiriyle ilişkisini inceleyen yeterli sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Çoğunlukla madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı üzerine yapılan çalışmalara rastlanmıştır. Bu nedenle farklı örneklerde madde kullanma eğiliminin bu değişkenlerle ya da diğer farklı değişkenlerle ilişkisinin incelendiği çalışmalar yapılabilir.
- Bu çalışma Covid-19 salgını nedeniyle online kanallar üzerinden katılımcılara ulaşılarak yapılmış bir çalışma olup 400 kişiye ulaşılabilmektedir. Farklı illerdeki kişilere de ulaşılarak daha geniş bir örnekleme çalışması yapılabilir.
- Bu çalışmada nicel verilere dayanarak MKE ve diğer değişkenler arası ilişki incelenmiştir. Yapılacak yeni çalışmalarda derinlemesine bulgular elde edebilmek için nitel ya da karma araştırma araştırma deseni kullanılabilir.

- Madde kullanma eğilimi ile ilişkili bulunan faktörlerle ilgili ebeveynlere yönelik psikoeğitim, konferans veya seminerler verilebilir.
- Madde kullanma eğilimi olan bireylere daha iyi baş etme yöntemleri kazandırmak üzere yardımcı olmaya çalışan ruh sağlığı uzmanlarının ya da eğitimcilerin bu bireylerin çocukluk dönemindeki aile dinamiklerini iyi araştırmalarının ve anne baba tutumlarının etkisini iyi bilmelerinin özellikle erken yaşlarda madde kullanma eğilimini önlemek açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Anne babalara ebeveyn tutumlarının çocuk üzerindeki etki ve önemine dair psikoeğitim, konferans veya seminerler verilebilir.
- Babaların etkisinin çocuklarla birlikte geçirdikleri süre ile ilintili olduğunu, geçirilen sürenin niteliğinin önemli olduğunu gösterip, babaların bu konuda teşvik edilmesi ve cesaretlendirilmesi sağlanabilir.
- Literatür incelendiğinde baba katılımına dair yapılan çalışmaların genellikle nicel yöntemlerle gerçekleştirildiği ve direkt babaların kendilerinden bilgi alınmadığı görülmektedir. Yeni yapılacak olan çalışmalarda hem babalarla hem de çocuklarla yüz yüze görüşme yapılarak baba katılımı ve baba ile geçirilen zamana dair inceleme yapılabilir.
- Çocukların eğitim sürecinde duygusal zekanın geliştirilebilir ve öğrenilebilir olduğunu göz önünde bulundurarak, duygusal zeka gelişimleri desteklenebilir. Böylece madde kullanma eğilimini önleme konusunda fayda sağlanabilir.
- Madde bağımlılığına dair önlemler alabilmek için risk altındaki kişilerin belirlenebilmesinin önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle daha geniş kitlelere yönelik epidemiyolojik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abou Alghasemı, A., Ahmadi, M. and Kiamarsi, A. (2007). The relationship of metacognition and perfectionism with psychological consequences in the addicts. *Journal of Research in Behavioural Sciences*, 5(2), 73-79.
- Acar, M. (2006). *Türkiye’de Madde Bağımlılığı ve Gençlik*. (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Akfert, S. K., Çakıcı, E. ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 40-47.
- Aktürk, A. O. and Şahin, İ. (2011). Metacognition and computer teaching. *Selçuk University Journal of Ahmet Keleşoğlu Education Faculty*, 31, 383-407.
- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Albayrak Kaymak, D. ve İltter, O. (2004). Alcohol drinking behaviors among Turkish high school students. *Turk J Pediatr*. 46, 44–53.
- APA (2000) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition, text revision. (DSM-IV-TR). Washington, DC, American Psychiatric Association.
- APA (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition (DSM 5). Washington, D.C, American Psychiatric Association.
- APA (2013b) Substance-related and addictive disorders. Washington, D.C, American Psychiatric Association.
- Arrindell WA, Akkerman A, Bagés N vd. (2005) The Short-EMBU in Australia, Spain, and Venezuela: factorial invariance, and associations with sex roles, self-esteem, and Eysenckian personality dimensions. *Eur J Psychol Assess*, 21, 56–66.
- Asan, Ö., Tıkır, B., Okay, İ. T. ve Göka, E. (2015). Bir AMATEM birimine başvuran alkol ve madde kullanım bozukluğu olan hastaların sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 16(1), 1-8.

- Ateş Bulut F, Akbaş T. (2012). Ergenlerde görülen kural dışı davranışların aile işlevselliği ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 337–52.
- Azak, S. Y. (2014). *Bir kamu politikası analizi olarak Türkiye'de uyuşturucu ile mücadele*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Ankara.
- Baker, CN. and Hoelger, M. (2012) Parental child-rearing strategies influence selfregulation, socio-emotional adjustment, and psychopathology in early adulthood: Evidence from a retrospective cohort study. *Pers Individ Dif*, 52, 800–5.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım). *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (8).
- Bell, S. and Lee, C. (2006) Does timing and sequencing of transitions to adulthood make a difference? Stress, smoking, and physical activity among young Australian women. *Int J Behav Med*, 13, 265-274.
- Beyazyürek, M. ve Şatır, T. T. (2000). Madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 4(2), 50-56.
- Beyazyürek, M., Alpkan, L.R., Eradamlar, N. ve ark. (1990) Madde bağımlılığı ve yüksek öğrenimde psikososyal faktörler. *Düşünen Adam*, 3(2), 7-9.
- Bircan, S. ve Erden, G. (2011). Madde Bağımlılığı: Aile ile ilgili olası risk faktörleri, algılanan ebeveyn kabul reddi ve çocuk yetiştirme stilleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(3), 211- 222.
- Bjarnason, T., Andersson, B., Choquet, M., Elekes, Z., Morgan, M. and Rapinett, G. Alcohol culture, family structure and adolescent alcohol use: multilevel modeling of frequency of heavy drinking among 15-16 year old students in 11 European countries. (2003). *Stud Alcohol*, 64(2), 200–8.

- Brackett, M. A., Rivers, S. E. and Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 88-103.
- Bradizza C. M, Stasiewicz P.R. and Paas N.D. (2006). Relapse to alcohol and drug use among individuals diagnosed with co-occurring mental health and substance use disorders: A review. *Clin Psychol Rev*. 26(2), 162–78.
- Bülbül, K. (2016). *Aile yapısı, bağlanma stili ve umutsuzluğun lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile ilişkisi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bülbül, K. ve Odacı, H. (2018). Lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapısının madde kullanma eğilimini yordama gücü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 360-369.
- Bülent, Ö. Z. ve Alkeveli, A. (2018). Öğrencilerin madde kullanımı ve bağımlılığında etkili olan faktörlere bakışının demografik özelliklere göre incelenmesi: Çukurova üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 29-43.
- Carlson, M. J. (2006). Family structure, father involvement, and adolescent behavioral outcomes. *Journal of marriage and family*, 68(1), 137-154.
- Ceyhun, B., Oğuztürk, Ö. ve Ceyhun, A. G. (2001). Madde kullanma eğilimi ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Klinik Psikiyatri*, 4, 87-93.
- Chung, T., Martin, C.S., Maisto, S.A., Cornelius, J.R., Clark, D.B. (2012) Greater prevalence of DSM-5 nicotine use disorder compared to DSM-IV nicotine dependence in treated adolescents and young adults. *Addiction*, 107, 810-818.
- Clark, A., Tran, C., Weiss, A., Caselli, G., Nikčević, A. V. and Spada, M. M. (2012). Personality and alcohol metacognitions as predictors of weekly levels of alcohol use in binge drinking university students. *Addictive behaviors*, 37(4), 537-540.

- Cloninger, C., Sigvardsson, S., Bohman, M. (1988). Childhood personality predicts alcohol use in young adults. *Alcoholism* 12, 494–505.
- Cookston, J. T. and Finlay, A. K. (2006). Father Involvement and Adolescent Adjustment: Longitudinal Findings from Add Health. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 4(2).
- Çakıroğlu, A. (2007). Üstbiliş. *Türk Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 21-27.
- Çelik, U. (2020). Madde kullanım bozukluklarında üstbilişin değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Çolak, H. ve Ünal, H. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde yaşam doyumu ve umutsuzluğun madde kullanma eğilimine etkisinin araştırılması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 344-357.
- Çolak, H. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde madde kullanma eğilimine neden olabilecek bazı psikolojik parametrelerin incelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Dağ, B. (2018). *Madde kullanım bozukluğu tedavisi gören bireylerin duygusal zekâ, depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, S. (2018). *Lise öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığının duygusal zekâ ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Demircioğlu, H., Tezel Şahin, F. ve Günindi, Y. (2011). Anne babaların görüşlerine göre aile işlevleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 93- 105.
- Doğruyol, S. ve Yetim, Ü. (2019). Ebeveyne bağlanma, algılanan anne/baba tutumu ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolü. *Nesne Dergisi*, 7(14), 34 51.

- Ercan O, Alikashişoğlu M. (2009). Ergenlerde riskli davranışlar. *Türk Pediatri Arşivi*, 44,1-6.
- Ercan, H. Y., Yargıç, I. L. ve Karagözoğlu, C. (2016). The effects of regular exercise on anxiety, depression and quality of life in adult alcohol and drug dependents in addiction treatment. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 33-42.
- Ercan, M. A. (2006). Ergenlerde madde kullanımı. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatric Sciences*, 2(5), 76-83.
- Flouri, E. (2005). *Fathering and child outcomes*. West Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd.
- George, D. and Mallery, M. (2010). *Spss for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update (10a ed.)* Boston: Pearson.
- Goldstein, R. Z., Craig, A., Bechara, A., Garavan, H., Childress, A., Paulus, M., et al. (2009). The Neurocircuitry of Impaired Insight in Drug Addiction. *Trends Cogn Sci*, 13(9), 372-380.
- Goleman, D. (2007). *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Önemlidir?*. İstanbul, Varlık Yayınları.
- Griesbach, D., Amos, A. and Currie, C. (2003). Adolescent smoking and family structure in Europe. *Social science & medicine*, 56(1), 41-52.
- Güleç, G., Köşger, F. ve Eşsizoğlu, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
- Gürşimşek, İ., Kefi, S. ve Girgin, G. (2007). Okulöncesi eğitime babaların katılım düzeyi ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 181-191.
- Hatun, O., Dicle, A. N. ve Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).

- Hıdıroğlu, . N. (2018). Üstbiliş Kavramına Ve Problem Çözme Sürecinde Üstbilişin Rolüne Eleştirel Bir Bakış. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 88-103.
- Işıklı, S. (2020). Covid-19 salgınının psikolojik sonuçları ve etkili başa çıkma yöntemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü. orona. hacettepe.edu.tr/wp-content/uploads/2020/06/covid19_psikolojik_sonuclari_basa_cikma_yontemleri. pdf*.
- Jalilian, F., Matin, B. K., Ahmadpanah, M., Motlagh, F., Mahboubi, M. and Eslami, A.A. (2014). Substance abuse among college students: Investigation the role of hopelessness. *Life Science Journal*, 11(9), 396-399.
- Karakelle, S. (2012). Üst bilişsel farkındalık, zekâ, problem çözme algısı ve düşünme ihtiyacı arasındaki bağlantılar. *Eğitim ve Bilim*, 37(164).
- Kaya, B. (2008). *Assessing social studies preservice teachers' self-efficacy towards teaching thinking skills*, (Unpublished Phd Thesis). Gazi University, Institute of Educational Sciences.
- Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225.
- Kılıç, M. ve Uzunçakmak, T. (2020). Üniversite öğrencilerinde madde kullanım eğilim düzeyi ve risk. *Bozok Tıp Dergisi*, 10(3), 1-5.
- Kluwe, R. H. (1982). Cognitive knowledge and executive control: Metacognition. In D. R. Griffin (Ed.), *Animal mind-human mind*. Berlin: Springer-Verlag.
- Koob, G. and Volkow, N. Neurocircuitry of Addiction. *Neuropsychopharmacol*, 35, 217–238 (2010).
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzgun, Y. ve Eldeleklioğlu, J. (1999), Anne baba tutumları ölçeğinin geliştirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 69-77.

- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi. *Türk Psikolojik Danışm ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-89.
- Kuzucu, Y. ve Özdemir, Y. (2013). Ergen ruh sağlığının anne ve baba katılımı açısından yordanması. *Eğitim ve Bilim*, 38(168).
- Mansueto, G., Pennelli, M., De Palo, V., Monacis, L., Sinatra, M. and De Caro, M.F. (2016). The Role of Metacognition in Pathological Gambling: A Mediation Model. *Journal of Gambling Studies*, 32, 93-106.
- Morrison, J. R. (2016). *DSM-5'i kolaylaştıran klinisyenler için tanı rehberi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Oğuz Aktürk, A. ve Şahin, İ. (2011). Üst biliş ve bilgisayar öğrenimi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 383-407.
- Oktay, M. (1996). *Davranış bilimlerine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Outcalt, J., Dimaggio, G., Popolo, R., Buck, K., Chaudoin-Patzoldt, K. A., Kukla, M., ... and Lysaker, P. H. (2016). Metacognition moderates the relationship of disturbances in attachment with severity of borderline personality disorder among persons in treatment of substance use disorders. *Comprehensive psychiatry*, 64, 22-28.
- Ögel K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: tanı, tedavi ve önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel, K. (2002). *Bağımlılığı önleme anne-babalar-öğretmenler için kılavuz*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C.Y. ve Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5, 213-221.

- Önal, A., Ögel, K. ve Eke, C. (2011). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite belirtileri bulunan ergenlerde madde kullanımı ve aile özellikleri üstüne kesitsel bir çalışma. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 21(3), 225-231.
- Öztürk, Y. E., Kırılıoğlu, M. ve Kıracı, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(2), 97-118.
- Parker, J. D. A., Taylor, R. N., Eastabrook, J. M., Schell, S. L. and Wood, L. M. (2008). Problem gambling in adolescence: relationships with internet misuse, gaming abuse and emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 45, 174-180.
- Peer, K., Rennert, L., Lynch, K. G., Farrer, L., Gelernter, J. and Kranzler, H. R. (2013). Prevalence of DSM-IV and DSM-5 alcohol, cocaine, opioid, and cannabis use disorders in a largely substance dependent sample. *Drug and alcohol dependence*, 127(1-3), 215-219.
- Sağlık Bakanlığı, Lise öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu maddeler konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarının belirlenmesi projesi raporu, Ankara, 1995.
- Sarıçam, Çelik, ‘‘Rotterdam Duygusal Zekâ Ölçeğinin Türkçe Versiyonunun Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Bir Ön Çalışma’’, 27. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, Antalya, 2018, s.1545.
- Sarıtaş-Atalar D. ve Gençöz T. (2015) Anne Ret Algısı ile Psikolojik Sorunlar Arasındaki İlişkide Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Aracı Rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(1), 40-47.
- Schlette, P., Brändström, S., Eisemann, M., Sigvardsson, S., Nylander, P. O., Adolfsson, R. and Perris, C. (1998). Perceived parental rearing behaviours and temperament and character in healthy adults. *Personality and Individual Differences*, 24(5), 661-668.

- Sezen, M. F. ve Murat, M. (2018). Ergenlerde akran zorbalığı, internet bağımlılığı ve duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 160-182.
- Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Spada, M. M. and Marino, C. (2017). Metacognitions and emotion regulation as predictors of problematic internet use in adolescents. *Clinical Neuropsychiatry*, 14(1), 59-63.
- Spada, M. M. and Wells, A. (2010). Metacognitions across the continuum of drinking behaviour. *Personality and Individual Differences*, 49(5), 425-429.
- Spada, M. M., Proctor, D., Caselli, G. and Strodl, E. (2013). Metacognition in substance misuse. *Principles of addiction: Comprehensive addictive behaviors and disorders*, 1, 355-362.
- Spada, M.M., Caselli, G. and Wells, A. (2009). Metacognitions as a predictor of drinking status and level of alcohol use following CBT in problem drinkers: a prospective study. *Behaviour Research and Therapy*, 47, 882-886.
- Spada, M.M., Zandvoort, M. and Wells, A. (2007). Metacognitions in problem drinkers. *Cognitive Therapy and Research*, 31, 709-716.
- Spiegelman, W. G., Saunders, L. and Mazze, R. I. (1984). Addiction and anesthesiology. *The Journal of the American Society of Anesthesiologists*, 60(4), 335-341.
- Swadi, H. (1999). Individual risk factors for adolescent substance use. *Drug and alcohol dependence*, 55(3), 209-224.
- Tanrıöğen, A. ve Türker, Y. (2019). Rotterdam Duygusal Zekâ Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47,348-369.

- Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2015). *Bağımlılık*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşkın, N. (2011). Çocukların gelişiminde katkıları unutulmuşlar: Babalar. *Eğitime Bakış Dergisi*, Yıl, 7, 43-47.
- Taylor, S., Paluszek, M. M., Rachor, G. S., McKay, D. and Asmundson, G. J. (2021). Substance use and abuse, COVID-19-related distress, and disregard for social distancing: A network analysis. *Addictive Behaviors*, 114, 106-754.
- Tezel Şahin, F., Akıncı Coşgun, A. ve Aydın Kılıç, Z. N. (2017). Babaların Çocuklarıyla Vakit Geçirme Durumlarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(1).
- Toker, T. (2008). *Madde Kullananlarda Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının, Madde Kullanma Eğilimi, Benlik Saygısı ve Başa Çıkma Tutumları ile İlişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Toneatto, T. (1999). Metacognition and substance use. *Addictive behaviors*, 24(2), 167-174.
- Tot, S., Yazıcı, K., Yazıcı, A., Metin, O., Bal, N. and Erdem, P. (2004). Psycho social correlates of substance use among adolescents in Mersin. *Turkey. Public Health*, 118(8), 588-593.
- Tuncer, Beyazyürek, Karamustafalıoğlu, ve ark., ‘‘Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Demografik Özellikler’’ 24.Ulusal Psikiyatrik ve Nörolojik Bilimler Kongresi, GATA, Ankara, 19-23 Eylül 1987, s. 802-805.
- Tuncer, M. ve Kaysi, F. (2013). Öğretmen adaylarının üst biliş düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 2(4), 44-54.
- Tuncer, M. ve Kaysi, F. (2013). The development of the metacognitive thinking skills scale. *Development*, 3(2).

- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C. ve Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Turkish Journal of Public Health*, 9(1), 33-44.
- Türkcan, A. (1998). Türkiye’de madde kullananların profili: Hastane verilerinin incelenmesi. *Düşünen Adam*, 11(3), 56-64.
- Uğurlu, T. T., Şengül, C. B. ve Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel yaklaşımlar*, 4(1), 37-50.
- Uludağlı, N. P. (2017). Prenatal dönemden yaşlılığa stres ve sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 189-208.
- Ulutaş, A., Coşanay, B. ve Emre, O. (2019). Kız ergenlerde teknoloji bağımlılığı ve duygusal zekâ arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(47), 4335-4345.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), (2008). Get the Facts About Drugs, United Nations Publication, Vienna/Austria s.3.
- Uzbay, İ. T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler. *Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21-22.
- Uzbay, İ. T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler. *Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21-22.
- Uzbay, İ.T. (2006). Madde bağımlılığı ve dopaminerjik sistem. *Türkiye Klinikleri, Dahili Tıp Bilimleri Psikiyatri*, 1(47), 65-72.
- Wang, M., Liu, S., Zhan, Y. and Shi, J. (2010) Daily work–family conflict and alcohol use: Testing the cross-level moderation effects of peer drinking norms and social support. *Appl Psychol*, 95, 377-386.
- Wells, A. (2013). Advances in Metacognitive Therapy. *International Journal of Cognitive Therapy*, 6, 186-201.

WHO- World Health Organization. (2004a). World Health Report. *Geneva, 1*, 1-540.

Yalçın, M., Eşsizoglu, A., Akkoç, H., Yaşan, A. ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri, 12*(3), 125-133.

Yapça Kaypaklı, G. (2017). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda akıllı telefon bağımlılığı, internet bağımlılığı ve duygusal zekâ ile ilişkili özellikler* (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Yıldırım, Z.E., Sütcü, S.T., Kuruluş, Ö., Değirmenci, M., Altıntoprak, E., (2017). Bağımlılık şiddetinin yordayıcıları olarak duygu düzenleme güçlüğü ve üstbilgi. *Düşünen Adam Dergisi*, 30, 45-46.

Yussen, S. R. (1985). The role of metacognition in contemporary theories of cognitive development. In D. L. Forrest-Presley, G. E. MacKinnon, & T. G. Waller (Eds.), *Metacognition, cognition, and human performance* (pp. 253–283). Orlando, FL: Academic.

Yüksel, N., Dereboy, Ç. ve Çifter, İ. (1994). Üniversite öğrencileri arasında madde kullanımı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 5 (4).

Yüncü, Z. ve Savaş, H. (2007). Madde kullanım bozukluklarında genetik: bir gözden geçirme. *Bağımlılık Dergisi* 8, 146-152.

Zorlu, N., Türk, H., Manavgat, A. İ., Karadas, B. ve Gülseren, S. (2011). Denetimli serbestlik uygulaması kapsamında başvuran hastalarda sosyodemografik, klinik özelliklerin ve alkol kullanım bozukluğu sıklığının geriye dönük değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(4), 253.

EKLER

Ek-1: Demografik Bilgi Formu

Bu çalışma Hasan Kalyoncu Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi Seda Tıǧlıođlu tarafından Prof.Dr.Levent Sütçigil danışmanlığında yürütölen bir tez çalışmasıdır.

Bu çalışmanın amacı genç yetişkin bireylerde üst biliş düşünme becerileri, algılanan ebeveyn tutumları ve duygusal zeka gibi psikolojik faktörler ile madde kullanma eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Anketlerde bulunan soruların cevapları öznedir. Bu nedenle soruların doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Çalışma sonuçlarının güvenilirliği için lütfen ölçeklerin başında yer alan yönergeleri ve her soruyu dikkatlice okuyup cevaplardan kendi durumunuza en uygun olanını işaretleyiniz. Bu çalışma kapsamında vereceğiniz tüm yanıtlar gizli kalacak ve araştırmacı tarafından sadece bilimsel amaçla kullanılacaktır.

Çalışmaya katılım gönüllölük esasına dayanmaktadır. Çalışmada genel olarak kişisel rahatsızlık verecek bir ayrıntı bulunmamaktadır ancak devam etmek istemezseniz anketi yarıda bırakabilirsiniz.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için _____ dresinden benimle iletişime geçebilirsiniz.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Yukarıdaki bilgilendirme metnini okudum ve araştırmaya gönüllü olarak katılıyorum.

Evet () Hayır ()

Cinsiyetiniz : Kadın () Erkek ()

Eğitim durumunuz: İlkokul () Ortaokul () Lise () Lisans () Yüksek Lisans () Doktora ()

Yaşınız : ()

Soru 1: 18 yaşınızdan önce babanızla bir gün içerisinde geçirdiğiniz zaman aralığı ortalama ne kadardır ?

- () 1 saatten az
- () 1- 2 saat
- () 3-4 saat
- () 4 saatten fazla

Ek-2: Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları-Çocuk Formu

Aşağıda çocukluğunuz ile ilgili bazı ifadeler yer almaktadır. Anketi doldurmadan önce aşağıdaki yönergeyi lütfen dikkatle okuyunuz:

Anketi doldururken, anne ve babanızın size karşı olan davranışlarını nasıl algıladığınızı hatırlamaya çalışmanız gerekmektedir. Anne ve babanızın çocukken size karşı davranışlarını tam olarak hatırlamak bazen zor olsa da, her birimizin çocukluğumuzda anne ve babamızın kullandıkları prensiplere ilişkin bazı anılarımız vardır. Her bir soru için anne ve babanızın size karşı davranışlarına uygun seçeneği yuvarlak içine alın. Her soruyu dikkatlice okuyun ve muhtemel cevaplardan hangisinin sizin için uygun cevap olduğuna karar verin. Soruları anne ve babanız için ayrı ayrı cevaplayın.

Örneğin; Anne ve babam bana iyi davranırlardı

	Hayır, hiçbir zaman çoğu zaman	Evet, arada sırada	Evet, sık sık	Evet,
--	-----------------------------------	--------------------	---------------	-------

Baba	1	2		3
4				
Anne	1	2		3
4				

1. Anne ve babam, nedenini söylemeden bana kızarlardı ya da ters davranırlardı.

	Hayır, hiçbir zaman çoğu zaman	Evet, arada sırada	Evet, sık sık	Evet,
--	-----------------------------------	--------------------	---------------	-------

Baba	1	2		3
4				
Anne	1	2		3
4				

2. Anne ve babam beni överlerdi.

	Hayır, hiçbir zaman çoğu zaman	Evet, arada sırada	Evet, sık sık	Evet,
--	-----------------------------------	--------------------	---------------	-------

Baba	1	2		3
4				
Anne	1	2		3
4				

3. Anne ve babamın yaptıklarım konusunda daha az endişeli olmasını isterdim.

	Hayır, hiçbir zaman çoğu zaman	Evet, arada sırada	Evet, sık sık	Evet,
--	-----------------------------------	--------------------	---------------	-------

Baba	1	2		3
4				
Anne	1	2		3
4				

4. Anne ve babam bana hak ettiğimden daha çok fiziksel ceza verirlerdi.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

5. Eve geldiğimde, anne ve babama ne yaptığımı hesabını vermek zorundaydım.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

6. Anne ve babam ergenliğimin uyarıcı, ilginç ve eğitici olması için çalışırlardı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

7. Anne ve babam, beni başkalarının önünde eleştirirlerdi.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

8. Anne ve babam, bana bir şey olur korkusuyla başka çocukların yapmasına izin verilen şeyleri yapmamı yasaklardı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

9. Anne ve babam, her şeyde en iyi olmam için beni teşvik ederlerdi.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

10. Anne ve babam davranışları ile, örneğin üzgün görünerek, onlara kötü davrandığım için kendimi suçlu hissetmeme neden olurlardı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

11. Anne ve babamın bana bir şey olacağına ilişkin endişeleri abartılıydı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

12. Benim için bir şeyler kötü gittiğinde, anne ve babamın beni rahatlatmaya ve yüreklendirmeye çalıştığını hissettim.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

13. Bana ailenin “yüz karası” ya da “günah keçisi” gibi davranılırdı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

14. Anne ve babam, sözleri ve hareketleriyle beni sevdiklerini gösterirlerdi.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			

Anne 1 2 3
4

15. Anne ve babamın, erkek ya da kız kardeşimi(lerimi) beni sevdiğilerinden daha çok sevdiğilerimi hissedirdim.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

16. Anne ve babam, kendimden utanmama neden olurlardı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

17. Anne ve babam, pek fazla umursamadan, istediğim yere gitmeme izin verirdiler.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

18. Anne ve babamın, yaptığım her şeye karıştıklarını hissedirdim.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

19. Anne ve babamla, aramda sıcaklık ve sevecenlik olduğunu hissedirdim.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet,
çoğu zaman

Baba 1 2 3
4

Anne 1 2 3
4

20. Anne ve babam, yapabileceklerim ve yapamayacaklarımla ilgili kesin sınırlar koyar ve bunlara titizlikle uyarlardı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

21. Anne ve babam, küçük kabahatlerim için bile beni cezalandırırlardı.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

22. Anne ve babam, nasıl giyinmem ve görünmem gerektiği konusunda karar vermek isterlerdi.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

23. Yaptığım bir şeyde başarılı olduğumda, anne ve babamın benimle gurur duyduklarını hissedirdim.

Hayır, hiçbir zaman Evet, arada sırada Evet, sık sık Evet, çoğu zaman

Baba	1	2	3
4			
Anne	1	2	3
4			

EK-3: Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği

1. Cinsel yaşamımdan memnunum. (D) (Y)
2. Çocukken okuldan kaçtığım için bir iki defa cezalandırıldım. (D) (Y)
3. İnsanlarla çabucak kaynaşırım. (D) (Y)
4. Gerektiği gibi bir hayat yaşamadım. (D) (Y)
5. Kıyamet gününe inanıyorum. (D) (Y)
6. Gürültülü eğlencelere katılmaktan hoşlanırım. (D) (Y)
7. Dersten kaçtığım için ara sıra müdüre gönderildiğim oldu. (D) (Y)
8. Dertlerim çoğundan kimin sorumlu olduğunu bilmiyorum. (D) (Y)
9. Aile hayatımın tanıdığım kimselerin çoğununki kadar iyi olduğuna inanıyorum. (D) (Y)
10. Çocukken başlarına ne gelirse gelsin aralarındaki birliği koruyan bir gruptayım. (D) (Y)
11. Çoğu kez sebepsiz yere cezalandırıldım. (D) (Y)
12. Okulu severdim. (D) (Y)
13. Cinsel konularda sıkıntım vardır. (D) (Y)
14. Kendimi cezayı hak etmiş suçlu bir insan olarak görüyorum. (D) (Y)
15. Flört etmeyi severim. (D) (Y)
16. İnşaat müteahhitliğinden hoşlanacağımı sanıyorum. (D) (Y)
17. Annem babam hep beraber olduğum kimselerden çok defa hoşlanmıyorlar. (D) (Y)
18. Hayatta önüne her geleni kapmaya çalışan insanları suçlamam. (D) (Y)
19. Kanunla başım hiç derde girmedi. (D) (Y)
20. Eğer insanlar sırf düşmanlık olsun diye beni engellemeselerdi daha başarılı olurum. (D) (Y)
21. Hayatımın çoğu kimselerden daha fazla tasa ve kaygı içinde geçtiğine eminim. (D) (Y)
22. Bana gerçekten kötülük yapmak isteyen hiçbir düşmanım yoktur. (D) (Y)
23. Kapalı yerlerde huzursuzluk duyarım. (D) (Y)
24. Polisler genellikle dürüştür. (D) (Y)
25. Toplantılarda kalabalığa karışmaktan çok yalnız başıma oturur ya da bir tek kişiyle ahbaplık ederim. (D) (Y)
26. Kadınları sigara içerken görmekten hoşlanmam. (D) (Y)
27. Küçükken okuldan sık sık kaçardım. (D) (Y)
28. Balık tutmayı çok severdim. (D) (Y)
29. Hiç hayal görmedim. (D) (Y)
30. Onlardan önce düşündüğüm için başkaları benim fikirlerimi kıskanıyorlar. (D) (Y)
31. Okulda hal ve gidişten kırık not alırdım. (D) (Y)
32. Homoseksüelliği çok iğrenç buluyorum. (D) (Y)
33. Kapalı ve küçük yerlerde bulunmaktan çok rahatsız olurum. (D) (Y)
34. İşler iyi gidince aslan payını kendilerine alan fakat hata yapılırken bunu başkalarının üzerine atan insanlarla karşılaştım. (D) (Y)
35. Acıya başkaları kadar ben de dayanabilirim. (D) (Y)
36. Haftada birkaç kez korkunç şeyler olacakmış duygusuna kapılırım. (D) (Y)

EK-4: Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği

Lütfen aşağıdaki maddelerin sizin özelliklerinizi ne derecede yansıttığını ilgili yerlere “X” işareti koyarak belirtiniz.	HİÇ KATILMAM	AZ KATILIRIM	ORTA	DERECEDE KATILIRIM(3)	ÇOK KATILIRIM(4)	TAM KATILIRIM(5)
	(1)	(2)				
1. Her zaman ne hissettiğimin bilincindeyim.	()	()	()	()	()	()
2. Kendi duygularımı çok iyi ayırt edebilirim.	()	()	()	()	()	()
3. Kendi duygularımın farkındayım.	()	()	()	()	()	()
4. Neden öyle hissettiğimi anlarım.	()	()	()	()	()	()
5. Hangi duyguları yaşadığımı bilirim.	()	()	()	()	()	()
6. Çoğunlukla, nasıl hissettiğimi tam olarak açıklayabilirim.	()	()	()	()	()	()
7. Beni duygusal olarak etkileyen olayları doğru tanımlayabilirim.	()	()	()	()	()	()
8. Çevremdeki insanların duygularının farkındayım.	()	()	()	()	()	()
9. Başkalarının hangi duygular içerisinde olduğunu bilirim.	()	()	()	()	()	()
10. Diğer insanlara baktığımda onların neler hissettiklerini anlayabilirim.	()	()	()	()	()	()
11. Çevremdeki insanlarla empati kurabilirim.	()	()	()	()	()	()
12. Diğer insanların neden öyle hissettiklerini anlarım.	()	()	()	()	()	()
13. Diğer insanların duygularını çok iyi ayırt edebilirim.	()	()	()	()	()	()
14. Başkalarını duygusal olarak etkileyen olayları doğru tanımlayabilirim.	()	()	()	()	()	()
15. Kendi duygularımı kontrol edebilirim.	()	()	()	()	()	()
16. Duygularımı kolayca bastırabilirim.	()	()	()	()	()	()
17. Duygularımın beni kontrol etmesine izin vermem.	()	()	()	()	()	()
18. Duygularımı sadece durum uygun olduğunda dışa vururum.	()	()	()	()	()	()
19. Öfkeli olsam bile, sakin kalabilirim.	()	()	()	()	()	()
20. Eğer istersem, duygularımı kimseye belli etmem.	()	()	()	()	()	()
21. Gerekli olduğunda duygularımı içinde bulunduğum koşullara uygun hale getirebilirim.	()	()	()	()	()	()
22. Başka birinin farklı hissetmesini sağlayabilirim.	()	()	()	()	()	()
23. Başka bir insanın ruh halini değiştirebilirim.	()	()	()	()	()	()
24. Başkalarının duygularını çoşturabilir veya yatıştırabilirim.	()	()	()	()	()	()
25. Başkalarının hisleri üzerindeki etkim büyüktür.	()	()	()	()	()	()
26. İnsanların duygusal durumlarını iyileştirmek için ne yapılması gerektiğini biliyorum.	()	()	()	()	()	()
27. İnsanları nasıl etkileyeceğimi biliyorum.	()	()	()	()	()	()
28. Başkalarını sakinleştirebilirim.	()	()	()	()	()	()

EK-5: Üst Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği

Üst-Biliş Düşünme Becerileri Ölçeği (Tamamen Katlıyorum, Katlıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Hiç Katılmıyorum)

Düşünme Becerisi Yeterlikleri

- 1 Bilgiyi daha anlamlı hale getirmek için örnekler oluştururum.
- 2 En iyi sonucu ortaya çıkarmak için farklı çalışma yöntemlerini denerim.
- 3 Bir göreve başlamadan önce onu öğrenmem için nelere ihtiyacım olduğunu düşünürüm.
- 4 Daha önceden edindiğim bilgiler sayesinde daha iyi şeyler öğrenebilirim.
- 5 İşimi bitirdikten sonra, öğrendiklerimden emin olmak için en önemli noktaları tekrar ederim.

Problem Çözme Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Yeterlikleri

- 6 Problemi çözdükten sonra daha iyi bir çözüm yolu bulabilir miyim diye düşünürüm.
- 7 Problem çözerken, farklı çözüm yolları bulmak için kendime sorular sorarım.
- 8 Bir problemi çözemediğimde, neden çözemediğimi anlamak için kendime sorular sorarım.
- 9 Bir problemi okuduğumda, daha önce çözdüğüm problemleri düşünerek benzerlik ve farklılıklarına göre aralarında ilişki kurarım.
- 10 Problemi çözdükten sonra arkadaşlarımla çözümleri ile karşılaştırır, sonucumu değerlendiririm.

Karar Verme Becerisi Yeterlikleri

- 11 Vereceğim kararların başkalarını nasıl etkileyebileceğini düşünürüm.
- 12 Vereceğim kararın neler doğurabileceğini düşünürüm.
- 13 Bir karar vermeden önce durup seçenekler hakkında düşünürüm.
- 14 Karar vermeden önce, kararımın neyi, nasıl ve kime hitap edeceğini iyi düşünürüm.

Alternatif Değerlendirme Becerisi Yeterlikleri

- 15 Düşünme mekanizmamın nasıl işlediğinin farkındayım.
- 16 Üzerinde çalıştığım konu için hangi düşünme tekniğinin veya stratejisinin kullanılacağını farkındayım.
- 17 Yanlışlarımı düzeltirim.
- 18 Gerekliğinde, üzerinde çalıştığım düşünme işi için, kullanmakta olduğum düşünme tekniğimi veya stratejimi değiştiririm.